

EUGENIUSZ NIEBELSKI

POLSCY LEKARZE ZESŁAŃCY 1863 ROKU NA SYBERII*

Dwie grupy spośród politycznych zesłańców roku 1863 spełniały nieustannie taką samą rolę służebną, jaką wyznaczono im w latach powstania – lekarze i duchowni. Pierwsi, zajmując się ciałem współtowarzyszy niedoli i jego wszelakimi przypadłościami, drudzy – duszą i psychiką tych, którzy poczuwali się do związków z religią i Kościołem. W latach „buntu” władze zaborcze ukarały wielu księży i lekarzy niezasłużenie, bowiem udział niektórych z nich w ruchu wynikał bardziej z poczucia obowiązków powołania i misji – lekarskiej lub religijnej – niż z pobudek politycznych. Na zesłaniu księży właściwie stale traktowano jako groźny, buntowniczy element, starając się izolować ich od innych ukaranych. Lekarzy szybko uznano za przydatnych nie tylko w polskich środowiskach wygnańczych, ale także pośród społeczności lokalnych. Siłą rzeczy lekarze zapisali się znacznie mocniej w dziejach Syberii, w jej rozwoju kulturalno-społecznym.

Prof. dr hab. EUGENIUSZ NIEBELSKI – kierownik I Katedry Historii Nowożytnej w Instytucie Historii na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL; adres do korespondencji: 20-950 Lublin, Al. Raławickie 14.

* Opracowanie niniejsze jest poprawioną i rozszerzoną wersją tekstu drukowanego (*Polscy lekarze zesłańcy na Syberii Wschodniej po 1863 r.*) w pracy zbiorowej (materiały posesyjne) pod red. Jerzego Supadego *Lekarze polscy na Syberii od XVIII do XX wieku* (Łódź 2008). Zdecydowałem się na ponowną publikację zmuszony zaskakującą decyzją redaktora tomu, który nie przedłożył mi planowanej korekty pomimo moich wielokrotnych próśb. Korekta była niezbędna z racji błędów powstałych głównie na bazie mało czytelnych kserokopii dokumentów z archiwum w Irkucku. Mając w tzw. międzyczasie możliwość dostępu do oryginałów, wszelkie wcześniejsze mankamenty byłem w stanie skorygować. Niestety, prof. Supady powiadomił mnie o niemożności wprowadzenia poprawek, gdyż książka już była w druku.

Już w pierwszej połowie XIX wieku niektórzy polscy lekarze zesłańcy pozostawili po sobie na Syberii jak najlepszą opinię dobrych fachowców i społeczników. Do najbardziej znanych należeli Józef Antoni Beaupré oraz Ksawery Szokalski. Obydwaj pochodzili z terenów Litwy (Beaupré miał stopień doktora medycyny, Szokalski był weterynarzem), zesłani do kopalń nerczyńskich za Bajkałem, obydwaj zasłynęli z leczenia rodaków i tubylców oraz z bezinteresownej pomocy biedakom¹. Agaton Giller, zesłaniec w latach pięćdziesiątych w te same tereny, dowodził w swojej późniejszej publikacji, że polscy lekarze stanowili wtedy blisko połowę personelu medycznego w lazaretach górniczych, kozackich i wojskowych. Byli pozbawieni praw, mimo to leczyli, a chorzy przybywali do nich nawet z dalekich stron, zwabieni ich fachowością, umiejętnościami i sławą². Lata powstania styczniowego i następnie represje carskie sprowadziły do Imperium Rosyjskiego, a szczególnie na Syberię, nową grupę lekarzy i różnego rodzaju fachowców służb medycznych, bodaj najliczniejszą na przestrzeni całego XIX wieku. Wielu z nich na długo utrwaliło dobre imię polskiego lekarza w tamtych rejonach Imperium Rosyjskiego.

OD UTAJNIONYCH PRAKTYK PO LEGALNĄ PRACĘ MEDYCZNĄ

Według oficjalnych danych rosyjskich w 1854 r. na Syberii Wschodniej pracowało tylko 62 medyków, którzy nie byli w stanie zaspokoić potrzeb ludności rozsianej na ogromnych przestrzeniach³. Pod tym względem sytuacja w latach sześćdziesiątych z pewnością nie była lepsza i napływający tu polscy lekarze wygnańcy (karani za udział w ruchu narodowym 1863 r.) mieli duże szanse na pracę i często na praktykę, w kraju niekiedy niedostępna. Szansę taką mieli nie tylko najzdolniejsi, z pełnym wykształceniem uniwersyteckim, ale także z umiejętnościami felczera, studenci medycyny z niepełnym kursem nauk, a bywało że także co zdolniejsi amatorzy, na Syberii

---

¹ Zob. W. Ś l i o w s k a, *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. Słownik biograficzny*, Warszawa 1998, s. 51-52, 598.

² A. G i l l e r, *Opisanie Zabajkalskiej krainy na Syberii*, Lipsk 1867, t. II, s. 209, 255. Por. *Obraz życia Polaków w „Opisanie Zabajkalskiej krainy na Syberii” Agatona Gillera*, w: *Polacy w nauce, gospodarce i administracji na Syberii w XIX i na początku XX wieku*, red. nauk. A. Kuczyński, Wrocław 2007, s. 59-60.

³ R. W. O p ł a k a ł a s k a, *Polacy na służbie państwowej w Syberii Zachodniej w drugiej ćwierci XIX wieku*, w: *Polacy w nauce*, s. 207.

pobierający nauki u kolegów czy znajomych doktorów. Zesłaniec i pamiętnikarz Henryk Wiercieński, przebywający w guberni jenijskiej, tak pisał o możliwościach, jakie stwarzała zesłańcom Syberia: „Jeżeli Syberia była dla nas krainą wygnania, krainą tęsknoty, to dla niektórych jednostek naszego społeczeństwa była terenem obiecującym zdobycie kawałka chleba, którego kraj rodzinny im nie zapewniał, a niekiedy punktem odpowiednim do zdobycia dostatków. Lekarze, którzy w kraju rodzinnym przestawać musieli na skąpej praktyce prowincjonalnej, urzędnicy, którzy nie doszliby tam nigdy poza czwartorzędne jakieś stanowiska – tu zdobywali dostatki, powagę i znaczenie”⁴.

Przy braku wykwalifikowanych i odpowiedzialnych rosyjskich służb medycznych w lazaretach i szpitalach więziennych na szlaku wędrówki zesłańczej, szczególnie w przypadkach nie tak rzadkich epidemii chorób zakaźnych, miejscowi naczelnicy korzystali z pomocy lekarzy zesłańców. Pośród wygnańców znany był fakt zwalczenia epidemii tyfusu na przełomie 1864 i 1865 r. oraz zreorganizowanie szpitala więziennego w Tobolsku (jednym z głównych miejsc przesyłowych zesłańców na Syberii) przez lekarzy Wacława Lasockiego, Józefa Łagowskiego i Ignacego Tomkowicza. Po zmianach szpital zmienił się w „przybytek czystości i higieny”, zdolny stawić czoła rozwijającym się wśród zesłańców epidemiom tyfusu i ospy; „miał cechę europejską, stał się ratunkiem dla ciężko chorych i miejscem istotnego wypoczynku dla znużonych podróżą...”⁵. Przez pewien czas pracowali w szpitalu także inni przechodzący tędy lekarze zesłańcy: najdłużej doktor Bronisław Mackiewicz oraz krótko doktor Bronisław Ziemęcki. Lasocki wspominał, iż on i inni lekarze szpitala wiele zawdzięczali Mackiewiczowi⁶: „Całymi bowiem godzinami pracował z nami w szpitalu, dzieląc się wiedzą, szczególnie z zakresu badań mikroskopowych i chemii fizjologicznej”⁷. Tomkowicz pozostawał tu długo, bo od października 1864 r. do listopada 1865⁸. Dzięki staraniom tamtejszego gubernatora, Polaka Aleksandra Despot-Zenowicza, o dokonaniach Lasockiego

⁴ H. W i e r c i e ń s k i, *Pamiętniki*, red. H. Zajączkowski, Lublin 1973.

⁵ W. L a s o c k i, *Wspomnienia z mojego życia*, t. II: *Na Syberii*, Kraków 1934, s. 72-73.

⁶ Dr Mackiewicz kończył uniwersytet w Moskwie, trzy lata spędził też za granicą, zwiedzając różne kliniki i doksztalcając się. H. Skok (*Polacy nad Bajkałem 1863-1883*, Warszawa 1974, s. 192) napisał (za N. Mitiną), że Mackiewicz walczył z epidemią ospy w Tomsku. Por. W. Ś l i w o w s k a, *Syberia w życiu i pamięci Gieysztorów – zesłańców postycznionych. Wilno-Sybir–Wiatka–Warszawa*, Warszawa 2000, s. 254.

⁷ L a s o c k i, *Wspomnienia*, s. 108-109 (cytat); zob. też s. 70-71, 73.

⁸ Zob. Ś l i w o w s k a, *Syberia*, s. 348.

i Tomkowicza powiadomiono samego cara, który uwolnił lekarzy od robót katorżnych⁹. Inny lekarz, zesłaniec doktor Florenty Orzeszko z Litwy, przez wiele lat pracował w tomskich szpitalach więziennych; w Tomsku też zmarł¹⁰. Józef Kościałkowski, 30-letni lekarz z Kowieńskiego, pozbawiony praw stanu, a skazany tylko na zamieszkanie pod kontrolą policyjną, w niecałe dwa tygodnie po przybyciu do Omska 18 lutego 1864 r. otrzymał pozwolenie gubernatora tobolskiego na praktykę medyczną; przypuszczalnie związane to było z rozwijającą się w mieście jazwą. Wyróżnił się też „swoją ofiarnością i wiedzą, przynosząc wielką pomoc miejscowym mieszkańcom”¹¹. Odmówiono mu jednakże zgody na pracę w szpitalu miejskim lub wojskowym¹². Oczywiście leczenie w takich ośrodkach, także na etapach podczas drogi, obejmowało zarówno politycznych, jak też zwyczajnych przestępców rosyjskich. Zygmunt Mineyko wspomina, że lekarze służyli pomocą wszystkim, nie wyłączając kryminalistów, których doglądali „gratis”¹³.

Osadzeni w miejscach naznaczenia lekarze, felczerzy, a nawet studenci medycyny dość szybko podejmowali praktykę lekarską – utajnianą przed władzami lub też za ich cichym przyzwoleniem, niekiedy za oficjalną zgodą, nawet w przypadkach, gdy pozbawieni byli praw stanu czy w ogóle wszelkich praw. Działo się tak z tej przyczyny, że sami przedstawiciele władz, ich rodziny i ich znajomi korzystali często z medycznej pomocy zesłańców, przy czym pobłażliwość miała też swoją przyczynę w pochlebnej opinii publicznej, wysoko oceniającej fachowość polskich lekarzy¹⁴. Znane są przypadki lekarzy Lucjana Migurskiego (bez dyplomu, tuż po studiach w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie, jedynie z praktyką w oddziale powstańczym w 1863 r.)¹⁵ oraz Józefa Łagowskiego (z dużym doświadczeniem chirurgicz-

---

⁹ S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 192.

¹⁰ B. J ę d r y c h o w s k a, *Kształtowanie wyobrażeń i poglądów o polskich zesłańcach postyczniowych przez syberyjską gazetę 'Tomskije Gubernskieje Wiedomosti'*, w: *Polacy w nauce*, s. 426.

¹¹ Cyt. za: P. S z a r e j k o, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, t. I, Warszawa 1991, s. 191-192.

¹² Zob. Ś l i w o w s k a, *Syberia*, s. 234.

¹³ Z. M i n e y k o, *Z tajki pod Akropol*, Warszawa 1971, s. 390, 394.

¹⁴ S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 192.

¹⁵ Bratanek znanego emisariusza i zesłańca z lat trzydziestych, także pamiętnikarza – Wincentego Migurskiego. Ostatni egzamin na lekarza Lucjan zdał jeszcze jako zesłaniec w 1878 r. na uniwersytecie w Kazaniu; na wcześniejszą prośbę jego ojca Walentego (zamieszkałego w Lublinie) z 1873 r. o możliwość sfinalizowania studiów przez Lucjana (w Bałagańsku gub. irkuckiej: „uczy się”) MSW nie wyraziło zgody. Zob. Archiwum Państwowe w Lublinie,

nym w wojnie krymskiej), którzy będąc na katordze w Usolu, leczyli z dobrymi skutkami żony wyższych urzędników z Irkucka, ignorując zakazy i groźby miejscowych władz¹⁶. Wkrótce też echa ich dokonań rozniosły się po okolicy. Gdy więc w 1866 r. przybył do Usola nowy komendant Rojkowski, sytuacja zmieniła się diametralnie. „Ten nowy dygnitarz – wspominał Lasocki – nie tylko w niczym nam nie przeszkadzał na polu zdobywania i rozwijania praktyki lekarskiej, ale wszelkich dokładał starań, aby sławę naszą szerzyć na całej przestrzeni Wschodniej Syberii i sam z całą rodziną oddawał się w opiekę doktorów Jana Świdy i Franciszka Missuny¹⁷. Celestyn Ciechanowski z Grodna jeszcze jako katorżnik („zesłany na zawsze”) szybko zasłynął jako wzięty lekarz w zakładzie gorzelnicznym w Aleksandrowsku w okolicach Irkucka. Już u początku swojego tam pobytu leczył współwięźniów, a wkrótce także chłopów w okolicznych wsiach, do których wędrował w kajdanach i w asyście konwoju. „Wszędzie go znano, niecierpliwie oczekując na jego pomoc”, tak że wkrótce władze więzienne zdecydowały się uwolnić doktora od kajdan¹⁸. Później także znany w Irkucku.

Bywały miejscowości na Syberii, gdzie Polacy musieli cierpliwie przełamywać nieufność szczególnie ludności z warstw niższych, zbałamuconej oficjalną propagandą lub zwyczajną plotką, przedstawiającą zesłańców jako ludzi niebezpiecznych. Jeden z zesłańców tak pisał do kolegi o sytuacji Polaków w Krasnojarsku: „Jest nas tutaj 140 osób – w tej liczbie kilku lekarzy; jednak wszyscy oni są bez zajęć, a przyczyną tego jest strach miejscowych mieszkańców, by mieć z nami do czynienia. Niedawno doniesiono na jednego z naszych lekarzy, że niby to otruił dziewczynę, rozumie się w czasie śledztwa stwierdzono całą bzdurność tego donosu. Na innego doniesiono, że otruił

Kancelaria Gubernatora Lubelskiego, sygn. 1873/51, k. 33-35; E. N i e b e l s k i, *Przypadki sybiraka Lucjana Migurskiego (Przyczynek do XIX-wiecznych losów rodziny Migurskich)*, w: *W kraju i na wychodźstwie. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Sławomirowi Kalembe w sześćdziesięciolecie urodzin*, red. naukowa Z. Karpus, N. Kasparek [i in.], Toruń-Olsztyn 2001, s. 261-268.

¹⁶ L a s o c k i, *Wspomnienia*, s. 145-148, zob. też tekst dokumentu potwierdzającego carskie ułaskawienie Lasockiego, tamże, s. 261-262.

¹⁷ Tamże, s. 148.

¹⁸ Zob. o losach syberyjskich dr. Ciechanowskiego: N. D. G r e b i e n s z c z i k o w, O. D. P o l a n s k a j a, *Doktor Celestin Ciechanowski*, w: *Aktualnyje woprosy istorii sсыłki yczastnikow janwarskogo polskogo wosstanija 1863-1864 gg. Materialy mieżdunarodnoj naucznoj konfierencki (Irkuck, 26-30 sientjabria 2007 g.)*, red. B. S. Szostakowicz, Irkuck 2008, s. 209-217.

zakonnice; oczywiście i ten donos jest śmieszny”¹⁹. Przymuszczałnie działo się tak w początkowym okresie pobytu polskich zesłańców w Krasnojarsku. Wątpliwe, by podobne zachowania cechowały wszystkie środowiska syberyjskiej ludności. O szczęśliwym zdarzeniu w tym samym Krasnojarsku mówią losy lekarza Felicjana J. Jachimowicza z Ukrainy. W 1865 r. został on w Krasnojarsku zatrzymany na dłużej przez gen.-gub. Berka (Kurlandczyka), którego ciężko chorą żonę Jachimowicz operował, ratując od śmierci. Po tym fakcie gubernator nie tylko pozwolił lekarzowi pozostać w Krasnojarsku i prowadzić praktykę, ale nawet zatrzymać tych zesłańców, których doktor wybrał jako służbę domową; Jachimowicz zamieszkiwał tam z rodziną²⁰.

Wiele innych przykładów dowodzi dużych możliwości podejmowania praktyk lekarskich (lub innych związanych z leczeniem i obsługą szpitali czy aptek) przez zesłańców w stosunkowo krótkim czasie od przybycia na wyznaczone miejsce zesłania. Że starania takie czynili nie tylko lekarze dyplomowani, ale także felczerzy, zaawansowani w nauce studenci medycyny, akuszerzy, aptekarze, a nawet osoby mające jedynie praktykę medyczną w oddziałach powstańczych 1863 r., świadczy m.in. odnaleziony w archiwum irkuckim jeden z tomów, tu cytowany, a noszący tytuł: „O udzielaniu zgody politycznym zesłańcom na zajmowanie się medyczną praktyką” (O dozwolenii polityczeskim ssylnym zanimatsia medicinskoj praktikoj)²¹. Nie obywało się to z pewnością bez trudności, szukania znajomości i poparcia, może nawet wręczania łapówek, powszechnej w Rosji formy przekupstwa. Stanisław Tomkowicz, 25-letni szlachcic z guberni wileńskiej, lekarz po studiach w Moskwie, pozbawiony wszelkich praw i skazany na osiedlenie, krótko po przybyciu z drogi, w sierpniu 1865 r. prosił generała-gubernatora Wschodniej Syberii, by mógł zająć się prywatną praktyką w Irkucku lub Niżnieudińsku, bowiem nie ma żadnych środków do życia ani możliwości innego zajęcia. Ostatecznie miał podjąć praktykę w październiku w Bałagańsku²², ale nie wiemy, czy tak się stało. W 1868 r. został przesiedlony do guberni jenijskiej i w szpitalu w Jenisejsku

---

¹⁹ Cyt. za: S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 191.

²⁰ Zob. S z a r e j k o, *Słownik lekarzy*, s. 235.

²¹ Por. zwłaszcza imienny spis 18 osób (16 w gub. jenijskiej i 2 w irkuckiej) z 18 maja 1865 r., pośród których był nawet chłop z gub. kowieńskiej Antoni Taunieli, odnotowany tylko dlatego, że miał praktykę medyczną w oddziale powstańczym. Zapewne i on starał się o pracę przy służbach medycznych. Zob. Gosudarstwiennyj archiw Irkuckoj oblasti w Irkucku (GAIO), zespół 24, inwentarz 3, tom 11a (karton 1759), k. 18-20.

²² GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 10-16, 22, 334, 338, 341 n.

objął stanowisko lekarza²³. Jego rodak z Litwy, po uniwersytecie w Dorpacie, także pozbawiony praw – Feliks Zaleski, znalazłszy się w Kańsku na początku 1865 r., już jesienią czynił podobne starania, ale chodziło mu nie tyle o prywatną praktykę, ale o stanowisko miejskiego lekarza, które wakowało. W kwietniu następnego roku otrzymał je i – jak wspomina Lasocki – „dobrze mu się powodziło”, tak że mógł nawet wspomagać przybyłych do Kańska rodaków. Niestety, na skutek fałszywego oskarżenia jakiś czas później przeniesiony został do Kireńska. 6 czerwca 1867 r. znów prosił władze o zgodę na praktykę medyczną²⁴. Czy także tym razem mu się powiodło, nie wiemy.

Prośby tego rodzaju znajdowały często oficjalne poparcie znaczących obywateli, miejscowych doktorów i lekarskich instytucji, doceniających umiejętności Polaków oraz społeczną korzyść płynącą z ich zatrudnienia w medycznych służbach. 29 grudnia 1864 r. Lekarski Urząd w Jenisejsku (Wracziebnaja Uprawa) oraz tamtejszy doktor Bolszanin wstawiali się u zastępcy gubernatora Wschodniej Syberii za lekarzem Konstantym Biedrońskim²⁵ z Warszawy, wówczas osiedlonym w bielskiej gminie, by ten mógł objąć stanowisko młodszego felczera przy jenisejskim szpitalu, w którym pozostawał wtedy na stanowisku jeden starszy felczer. 22 kwietnia 1865 r. ten sam urząd popierał lekarzy Łyszczyńskiego i Perczyńskiego, także w staraniach o stanowiska felczerów przy tym samym szpitalu²⁶. 10 października 1867 r. gubernialne władze jenisejskie występowały do centralnych władz Syberii Wschodniej o zgodę, by zesłańcem lekarz Antoni Baranowski, jako felczer, mógł pełnić obowiązki zarządzającego szpitalem miejskim w Aczyńsku, bowiem jeden z dwóch etatowych lekarzy właśnie zmarł, a drugi przebywał na terenie okręgu²⁷. Te same władze w Krasnojarsku 23 grudnia 1868 r. powiadamiały generała-gubernatora, że 14 osób wstawia się za doktorem Lucjanem Różańskim, po uniwersytecie w Charkowie, dobrze im znanym i cenionym chirurgiem i akuszerem, by medyczną opieką objął pracowników kopalni złota w północnej części górniczego jenisejskiego okręgu²⁸. O tymże Różańskim

---

²³ Zob. tamże, k. 338.

²⁴ *Ś l i w o w s k a*, *Syberia*, s. 374 (F. Zaleski).

²⁵ Zob. *Zesłańcy Powstania Styczniowego z Królestwa Polskiego. Wykaz nazwisk z akt w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych*, oprac. Z. Strzyżewska, Warszawa 2001, s. 24.

²⁶ GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 1, 6.

²⁷ Tamże, k. 277-278.

²⁸ Na wspomnianej liście proszących znaleźli się m.in. cenieni obywatele: Andriej Wasiliew Tiutikow, Anton Siemieniew, Iwan Archimow Tołkacz. GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 404, 406.

pracującym z dobrymi wynikami jako lekarz w Jenisejsku, pomimo urzędowych zakazów, wspominał Henryk Wiercieński; pisał też o doktorze Antoniewiczu z Litwy, który w mieście cieszył się „sympatią ogólną”²⁹.

Centralne władze syberyjskie świadome były tej rzeczywistości, przez ich bowiem kancelarie przechodziły wszystkie tego rodzaju sprawy. Szybko też spostrzegły, że dobrą i pożyteczną rzeczą dla lokalnych społeczności byłoby wykorzystanie pobytu fachowych sił medycznych, choć zesłańców politycznych, przecież niezbędnych, gdy brakowało własnych rosyjskich. W tym zatem kierunku szło zarządzenie zastępcy generała-gubernatora Wschodniej Syberii – gen. Konstantego Szełasznikowa (równocześnie przewodniczącego Rady Głównej Syberii Wschodniej), który już 23 września 1865 r. pisał do gubernatora irkuckiego: skoro na Syberii Wschodniej pośród politycznych zesłańców jest wielu lekarzy, felczerów i innych specjalistów medycyny, więc w miarę możliwości osiedlać ich w miejscowościach, gdzie brak takich sił, i w koniecznych przypadkach dopuszczać do medycznych posług, jednocześnie pozostawiać pod nadzorem policyjnym i kontrolą tamtejszych służb lekarskich³⁰. Przepuszczalnie podobne zarządzenie skierowano także do guberni jenisejskiej. Wiele wskazuje, że zalecenia te, wsparte carskimi manifestami amnestyjnymi 1866 r. przynoszącymi ulgi szczególnie katorżnikom, były stopniowo realizowane i w kolejnych latach wielu polskich lekarzy osiedlono w miastach i gminach szczególnie guberni irkuckiej i jenisejskiej, gdzie rozpoczynali pracę w miejscowych placówkach służby zdrowia lub podejmowali prywatną praktykę. Według Henryka Skoka w Irkucku pierwszym lekarzem zesłańcem, który rozpoczął oficjalnie praktykę w połowie 1866 r., był Cezary Wiśniewski (Wiszniewski)³¹. Byłby to kolejny dowód, że w gub. jenisejskiej mniej rygorystycznie przestrzegano wszelkich zakazów pracy lekarzy zesłańców.

Główną przeszkodą przy rozpoczynaniu prywatnych praktyk przez polskich lekarzy był problem recept, których zesłańcy nie mieli prawa wystawiać, a apteki nie mogły ich realizować. Henryk Skok dowodzi, że miejscowi lekarze użyczali swoich recept in blanco i następnie podpisywali je za kolegów zesłańców, by chorzy nie napotykali przeszkód przy zakupie lekarstw³². Nie zawsze były to czysto altruistyczne i li tylko solidarnościowe działania leka-

---

²⁹ W i e r c i e ń s k i, *Pamiętniki*, s. 339.

³⁰ O każdym takim przypadku Szełasznikow miał być powiadamiany. Zob. GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 1, 52. Por. G r e b i e n s z c z i k o w, P o l a n s k a j a, *Doktor Celestin Ciechanowski*, s. 213.

³¹ S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 193.

³² Tamże, s. 192-193.

rzy rosyjskich, skoro zesłaniec August Iwański senior wspominał, że w Irkucku polscy lekarze byli „zupełnie bezbronni wobec skostniałych na urządach synekuralnych eskulapów [...] musieli kupować u kolegów miejscowych blankiety na recepty ze znanymi aptekom podpisami”³³.

W związku z taką praktyką w 1867 r. w Irkucku rozpoczęto śledztwo. Oskarżono czterech miejscowych lekarzy: Jelina, Mysłowskiego, Piersina i Prorokowa o podpisywanie recept wystawianych przez Polaków³⁴. Kontrola Irkuckiego Urzędu Lekarskiego w aptekach Irkucka wykryła, że m.in. apteka Szulca przyjmowała recepty pisane różnymi charakterami, przy tym ustalono, że jedna ręka wypisała leki, inna podpisywała. Uznano to za bezprawne działanie, zalecając aptekom wydawanie leków jedynie na recepty sporządzone jedną ręką, z pełnym, czytelnym wpisem imienia i nazwiska oraz specjalnością lekarza uprawnionego³⁵. Zarządzenie to zablokował gen. Szełasznikow, dowodząc, że o praktykach części lekarzy zesłańców władze gubernialne (w tym on sam) zdecydowały już wcześniej, przyznając im także prawo wydawania recept autoryzowanych podpisem lekarzy Rosjan. Dowodził, że zmieniać tego nie należy, gdy w kraju, a szczególnie w Irkucku nadal brakuje lekarzy etatowych, tak cywilnych, jak też wojskowych³⁶. Skok napisał, że w końcu 1867 r. oficjalnie zniesiono zakaz wystawiania recept przez lekarzy Polaków³⁷. Mimo wszystko lekarze praktykujący i wszelkie ich działania pozostawały pod kontrolą miejscowych władz lekarskich i policyjnych³⁸. Z pewnością decyzje powyższe dotyczyły całej Syberii Wschodniej, możliwe że także Zachodniej.

W kolejnych latach znoszono stopniowo inne ograniczenia dotyczące lekarzy zesłańców. Jeśli wcześniej władze miejscowe dość systematycznie występowały do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych o zezwolenia na wykonywanie praktyki³⁹ lekarskiej, to już w 1868 r. zabiegały także o prawo wstępowania do państwowej służby medycznej. „W tych prośbach – dowodzi Skok – stale

---

³³ A. I w a ń s k i senior, *Pamiętnik 1832-1876*, słowo wstępne J. Iwaszkiewicz, oprac. W. Zawadzki, Warszawa 1968, s. 230-231.

³⁴ S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 192-193.

³⁵ Zob. pismo urzędu lekarskiego do właściciela apteki Szulca z 18 grudnia 1867 r. GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 306-307 n.

³⁶ Tamże, k. 318-320v.

³⁷ Zob. S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 193.

³⁸ Zob. pismo władz gubernialnych irkuckich z 27 lipca 1868 r., GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 253.

³⁹ Zgoda na praktykę nie była równoznaczna z automatycznym przywróceniem praw obywatelskich, odzyskaniem dyplomów i możliwością wpisania na oficjalną listę lekarzy.

podkreślano wysoki poziom kwalifikacji zawodowych lekarzy-zesłańców, ich ofiarność, uczciwość, sumienność i obowiązkowość⁴⁰. Władze centralne na ogół udzielały zezwoleń na praktyki (z dokumentów widać, że licznie zwłaszcza od roku 1869), przeciwstawiały się natomiast tym drugim prośbom. Zakaz wstępowania na służbę państwową zniesiono dopiero w 1871 r. (ale nadal potrzebna była zgoda MSW), a w roku następnym zezwolono lekarzom zesłańcom należeć do towarzystw lekarskich i generalnie wszystkim przyznano prawo do praktyki⁴¹. 31 lipca 1872 r. MSW powiadało generała-gubernatora Wschodniej Syberii, że za zgodą cara lekarze zesłańcy przebywający w Irkucku mogą należeć do „Towarzystwa Lekarzy m. Irkucka” oraz mieć dyżury w szpitalu Michiejewskim⁴².

Przyznanie powyższych praw nie zwalniało od obowiązku starań i uzyskania urzędowej zgody szczególnie w przypadkach podejmowania służby państwowej⁴³. Lekarz starający się musiał być wolny od nadzoru policyjnego. Zgoda Departamentu Policji MSW (za wcześniejszą łaską cara) równoznaczna była ze zwrotem zainteresowanemu dyplomu lekarskiego i wydaniem świadectwa na odpowiednie stanowisko. Przywracano mu wtedy tytuł lekarza, gdy wcześniej pracując, nawet na stanowiskach kierowniczych, był jedynie felczerem. Znane są przypadki, że nawet zasłużonym lekarzom zesłańcom MSW długo odmawiało zgody na objęcie stanowiska w służbie państwowej, szczególnie osobom karanym wcześniej katorgą. W ogóle długo trwały wszelkie w tym względzie procedury. Na przykład zasłużonego i chwalonego lekarza Józefa Piekarskiego, który od października 1867 do kwietnia 1870 r. jako felczer kierował lazaretem w Ust’Kutskiej Fabryce Soli („z pełną gorliwością”)⁴⁴, następnie pracował w Kireńsku jako „lekarz sanitarny”, a od grudnia 1871 jako ordynator Szpitala Kuzniecowskiego w Irkucku, car uwolnił od nadzoru policyjnego (na prośbę zainteresowanego złożoną w 1877 r.) dopiero w styczniu 1878 r. i zezwolił na służbę państwową na Syberii. 26 stycznia 1879 r. MSW odesłało do generała-gubernatora Wschodniej Syberii papiery dla Piekarskiego: dyplom Moskiew-

---

⁴⁰ S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 193

⁴¹ Tamże, s. 193-194.

⁴² GAIO, z. 24, inw. 3, t. 76 (k. 2229), k. 8.

⁴³ Zob. o tym pismo MSW z 12 lipca 1868 r., GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 32-321.

⁴⁴ Zob. pochwalne noty wystawiane Piekarskiemu przez syberyjskie władze medyczne i rządowe, GAIO, z. 24, inw. 3, t. 132 (k. 2232), k. 1-4, świadectwo Iwana Popowa, zarządzającego Ust’Kutską warzelnią soli z 1 kwietnia 1871 r., i świadectwo A. Wejtki, starszego lekarza Irkuckiego Cywilnego Szpitala, z 20 listopada 1874 r.

skiego Uniwersytetu na stopień lekarza oraz świadectwo nominowania na „lekarza powiatowego”. Piekarski dokumenty otrzymał w marcu tr.⁴⁵ Z dobrodziejstwa carskiego już nie skorzystał, bowiem zapadł na „ciężki rozstrój umysłowy” i 7 sierpnia wieczorem wyjechał z rodziną z Irkucka do Mińska⁴⁶. Kalikst Pawłowski z Warszawy, równie zasłużony jak Piekarski, w latach 1866-1869 pracujący jako młodszy felczer przy cywilnym szpitalu w Irkucku, w czerwcu 1873 r. został wyznaczony ordynatorem chirurgii w Szpitalu Kuzniecowskim, ale dopiero w połowie 1875 r. przywrócono mu tytuł lekarza oraz wydano zaświadczenie na „lekarza powiatowego”. Dokumenty te przesłano mu w październiku tamtego roku, ale już nie do Irkucka, lecz do Warszawy, gdzie mieszkał od pewnego czasu⁴⁷.

MIEJSCA ZESŁANIA, OPINIE I LICZBA LEKARZY ZESŁAŃCÓW

Przedwojenny badacz, lekarz Zygmunt Klukowski, jako pierwszy dokonał imiennego zestawienia (głównie na kanwie literatury i wspomnień) lekarzy zesłańców, wymieniając około 120 nazwisk zesłanych zarówno do Rosji europejskiej, jak i na Syberię. Miał przy tym świadomość, że informacje te wymagają jeszcze nowych ustaleń i że z pewnością nie jest to lista zamknięta⁴⁸. Ze spisu tego wynika, że gros zesłanych lekarzy powędrowało na Syberię Wschodnią. Henryk Skok, śledząc w ogóle losy zesłańców postyczniowych i opierając się na archiwaliach rosyjskich Moskwy, napisał w latach siedemdziesiątych XX wieku, że na Syberię mogło być zesłanych w sumie około 100 lekarzy. Powoływał się przy tym na jeden konkretny zapis dokumentowy, wskazujący że w drugiej połowie 1866 r. władze wydały lekarzom zesłańcom 21 zezwoleń na wykonywanie praktyki, przy czym dotyczyło to jedynie Irkucka i pobliskiego Usola⁴⁹. Nie sprecyzował jednakże, czy chodzi o osoby z pełnymi studiami i dyplomem, czy także o innych pracujących w służbach medycznych na Syberii.

---

⁴⁵ Tamże, z. 24, inw. 3, t. 132 (k. 2232), k. 1-33.

⁴⁶ Tamże, z. 24, inw. 3, t. 132 (k. 2232), k. 37, 40, 42; Ś l i w o w s k a, *Syberia*, s. 292.

⁴⁷ GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 71-126.

⁴⁸ Z. K l u k o w s k i, *Lekarze – zesłańcy po powstaniu 1863 roku*, Warszawa 1927.

⁴⁹ S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 194-195.

Z naszych niepełnych badań wynika, że na terenach syberyjskich znalazło się znacznie więcej takich wygnańców niż zakładał Skok. Udało się skompletować listę 141 nazwisk (więcej niż połowa tych osób pochodziła z ziem wschodnich), spośród których są lekarze, felczerzy, studenci medycyny, farmaceuci, a także akuszerka – Apolonia Bejl z Warszawy. Wielu z tej grupy ukończyło uniwersytety w Moskwie, Kijowie oraz Akademię Medyko-Chirurgiczną czy Szkołę Główną w Warszawie, mniej liczni byli studentami lub absolwentami uniwersytetów w Dorpacie, Charkowie oraz Akademii Medyko-Chirurgicznej w Petersburgu; niektórzy mieli także za sobą studia na zachodzie Europy. W opisywanej grupie 60-80 osób (nie wykluczone że więcej) posiadało lekarskie dyplomy, blisko 20 było studentami medycyny. Przeważali ludzie młodzi, o średniej wieku w chwili zesłania – 25-35 lat.

Spośród całej tej grupy wygnańców co najmniej 90 osób osiedlono na Syberii Wschodniej. Jaki byłby powód, że więcej na wschodzie? Prawdopodobnie dlatego, że w ogóle tam kierowano większość zsyłanych na katorgę i osiedlenie. Po roku 1866 wpływ mogły mieć także decyzje generała-gubernatora Syberii Zachodniej Aleksandra Chruszczowa (nowo przybyłego z Królestwa Polskiego), który tamtego roku zwracał się do Petersburga z prośbą, by na podległe mu terytoria nie kierowano lekarzy polskiego pochodzenia⁵⁰. Na Syberii Wschodniej umieszczano ich w trzech rejonach: skazanych na ciężkie prace do kopalń Zabajkala lub w okolicy Irkucka, pozostałych – zasądzonych na osiedlenie lub zamieszkanie pod nadzorem policyjnym – na tereny guberni irkuckiej i jensejskiej. Z całą pewnością po 1863 r. na Syberii Wschodniej więcej było lekarzy zesłańców aniżeli miejscowych rosyjskich. Niestety, nic właściwie nie wiemy, jak wyglądały losy czy praca lekarzy w katorżnych robotach za Bajkałem. Dysponujemy jedynie wycinkowymi informacjami, że w końcu 1866 i w 1867 r. w katordze w Aleksandrowsku byli: felczer Stefan Bergen, lekarz Mikołaj Paszkowski (wcześniej w Akatui), lekarz Ignacy Palikowski oraz student medycyny Sergiusz Stachiewicz; lekarz Stefan Stecewicz – w Kadai i lekarz Franciszek Woźniacki – w Pietrowskim zawodzie⁵¹.

U początków zesłań po 1863 r. miejscem największego skupienia lekarzy na Syberii Wschodniej stało się Usole nad Angarą, na północ od Irkucka, gdzie znajdowały się warzelnie soli. W latach 1865-1866 władze syberyjskie

---

⁵⁰ Zob. S. A. M u l i n a, *Polacy na służbie państwowej w Syberii Zachodniej w drugiej połowie XIX wieku*, w: *Polacy w nauce*, s. 224.

⁵¹ Czitinskij obłastnoj gosudarstwiennoj archiw (CzOGA) w Czycie, z. 1(polityczny), inw. 1, t. 211, k. 29 n., nr 40; k. 54-89, nr 17, 151, 672, 818; tamże, t. 1160, k. 52-61v.

osadziły tam 17 medyków skazanych do ciężkich prac – 6 z rodzinami: Józefa Łagowskiego i Wacława Lasockiego z Wołynia, Juliana Skawińskiego i Stanisława Galickiego (Gałęckiego – E. N.) z Ukrainy, Władysława Symonowicza i Edwarda Łazowskiego z Litwy; 9 nieżonatych: Ignacego Trzaskowskiego, Jana Świdę, Władysława Sipniewskiego, Józefa Piekarskiego i Zenona Nowodworskiego z Litwy, Stefana Konopackiego i Karola Samojoła z Białorusi, Oktawiana Jarockiego z Wołynia i Franciszka Missunę z Połockiego; 2 studentów medycyny: Lucjana Migurskiego z Warszawy i Wincentego Wasilewskiego z Kijowa⁵². „Wobec wielkiego braku uzdolnionych i zamiłowanych w swoim fachu lekarzy w Irkucku – wspominał Lasocki – Usol stał się w krótkim czasie miejscem, dokąd ściągali chorzy nie tylko z odległych miejscowości wschodniej Syberii, ale i z samego Irkucka, a pełni prostoty i szczerości sybiracy głośno twierdzili, że zdolnych lekarzy przywożą na Syberię tylko z żandarmami, bo ci, co tu dobrowolnie przybyli, nie na wiele chorym przydać się mogą”⁵³.

Środowisko doskonale też się zorganizowało: lekarze stworzyli Towarzystwo Lekarzy Usolskich, zbierając się co tydzień na posiedzeniach, wymieniając doświadczeniami i spostrzeżeniami z praktyki lekarskiej. Działo się to za zgodą miejscowego lekarza z urzędu, doktora Stopaniego. Wielką pomocą służył lekarzom chirurgom zesłaniec Teodor Tomaszewski, z zawodu ślusarz i puszkarz (skazany za wyrabianie pocisków wybuchowych w 1863 r.), który sporządzał „wyborne narzędzia chirurgiczne wedle modeli i wskazówek lekarzy”⁵⁴.

Sytuacja zmienia się – jak już pisano – wraz z decyzjami władz gubernialnych z jesieni 1865 r., amnestiami roku 1866 oraz ulgami dla lekarzy, gdy idzie o zmiany miejsca pobytu i większe możliwości oficjalnej pracy, jakie przyniosą także lata następne. Z katorg Zabajkala oraz innych miejsc katorżnych zwalniano lekarzy, przenosząc ich w dogodniejsze miejsca. Po pustoszącym Usolu rolę „polskiego centrum lekarskiego” na Syberii Wschodniej zajmie stopniowo Irkuck, w którym pojawiać się będzie coraz więcej lekarzy polskich. Według urzędowych spisów z 6 lipca 1867 r. i 27 lipca 1868 w samym Irkucku przebywało 7 lekarzy z dyplomami: Julian Birfreind, Mieczysław Czasznicki, Piotr Czekotowski, Józef Łagowski, Bronisław Mackiewicz, Kalikst Pawłowski, Władysław Sipniewski; w Bałagańsku – Stanisław Tomkiewicz, w Usolu – Wacław Lasocki, w Czeremchowie – Ignacy Trzaskowski

---

⁵² L a s o c k i, *Wspomnienia*, s. 144.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże, s. 144, 330.

oraz w Kireńsku – Feliks Zaleski⁵⁵. Jakiś czas później medyków w Irkucku przybędzie. Henryk Skok napisał, że to 30-tysięczne⁵⁶ miasto miało 22 lekarzy rosyjskich i 15 politycznych zesłańców Polaków⁵⁷. Prawdopodobnie chodzi tu o przełom lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych.

W oficjalnych sprawozdaniach rosyjskich tamtych czasów stale podkreślano niedostatek medyków Rosjan w samym Irkucku, jeszcze większe braki odczuwano na prowincji w całej guberni. Według spisu z 10 maja 1866 r. przy instytucjach, przy szpitalu i jednostkach wojskowych w mieście pracowało wtedy na etatach 11 lekarzy służby czynnej, wakowały 4 stanowiska; z tej zapewne przyczyny dosłano czterech medyków wojskowych z jednostek zza Bajkału⁵⁸. Braki w grupie lekarzy cywilnych w mieście wypełniali stopniowo Polacy. Ich także kierowano na prowincję guberni irkuckiej, do poszczególnych okręgów, by leczyli ludność wiejską i tubylczą. Tłumaczono to faktem uciekania się mieszkańców po medyczną pomoc do różnego rodzaju osób niepowołanych (chodziło pewnie o szamanów i różnego rodzaju znachorów), czemu chciano zapobiec. W związku z tym 10 października 1868 r. gubernialne władze irkuckie wniosły prośbę do generała-gubernatora Mikołaja Erna, by medyczną praktyką w kilku rejonach zajęli się lekarze zesłańcy: w okręgu kireńskim – Józef Piekarski, w bałagańskim – Ignacy Trzaskowski, irkuckim – Stanisław Gołeckii, wiercholeńskim – Karol Samojłło, niżnieudińskim – Mieczysław Czasznicki⁵⁹.

Z czasem irkuckie środowisko polskich lekarzy nabierze dużego znaczenia w społeczności Irkucka, stając się tym samym jednym z głównych łączników (wraz z nauczycielami) pomiędzy zesłańcami Polakami a Rosjanami. „Naj-

---

⁵⁵ GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 223; por. k. 234, 253; L a s o c k i, *Wspomnienia*, k. 216-222.

⁵⁶ Faktycznie w 1868 r. Irkuck miał 28 tys. mieszkańców.

⁵⁷ S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 193.

⁵⁸ Wojskowymi lekarzami w Irkucku w 1866 r. byli: inspektor Julii Antonowicz Golterman, pomocnik inspektora Ernest Fridrich, lekarz i prowizor farmacji Mikołaj Pawłowicz Steffens, Mikołaj Iwanowicz Wyszniałow (chory w Irkucku), medyk dla delegacji Michaił Jakowlewicz Mendelson, st. lekarz szpitala wojskowego Andriej Nikołajewicz Bogosłowski, p.o. głównego lekarza Piotr Pietrowicz Gromow (leczy się w Petersburgu), młodszy ordynator Mikołaj Klementowicz Komarow, dywizyjny doktor Anton Stiepanowicz Grzybowski, ordynator szpitala wojskowego st. lekarz Orfienow, lekarz Fegedyng; odkomenderowano spoza Irkucka na stanowiska w szpitalu wojskowym: z 3. rezerwowego pułku artylerii st. lekarza Mikołaja Iwanowicza Antropowa na głównego lekarza, na młodszych ordynatorów – Samuiła Romanowicza Prorokowa, Konstantina Aleszinskiego i Ilije Stiepanowicza Jelita (z jednostek z Czyty, Aleksandrowska i Pietrowska), GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 316-316v.

⁵⁹ Tamże, k. 322-323.

łatwiej było osiadać w Irkucku doktorom naszym – pisał Edward Czapki – którzy z uprzejmą powierzchownością łączyli więcej nauki i sumiennej praktyki niżli gburowate ruskie nieuki. Stawali od razu na czele całego towarzystwa wygnańców, swoich leczyli za darmo, wyjednywali im posady⁶⁰, kredyty, nauczycielskie zajęcia, a sami niemal wszyscy domy otwarte prowadzili⁶¹. August Iwański określa lekarzy mianem „filantropów”, zdobywających wdzięczność kolegów i miejscowej ludności⁶². Dodaje, że każdy zamożniejszy dom w Irkucku miał domowego lekarza Polaka⁶³. Do najgłośniejszych, znanych w samym Irkucku i okolicach, należeli: chirurg Józef Łagowski, Cezary Wiśniewski, akuszer i ginekolog Władysław Sipniewski, Jan Świda, Franciszek Missuna, Oktawian Jarocki, Celestyn Ciechanowski i zapewne wielu innych. Dwaj pierwsi cieszyli się „ogromnym powodzeniem”. O Łagowskim, postaci w Irkucku bardzo znanej z racji ofiarnej pracy lekarskiej i społecznikowskich działań, jego bliski przyjaciel Józef Kalinowski tak pisał po latach: „Dr Józef odznaczał się szczególną miłością braterską. Żonaty, obarczony liczną rodziną, nie szczędził kosztów i pracy dla niesienia ulgi i pomocy potrzebującym”. Gdy zmarł na raka w maju 1870 r., wszyscy go opłakiwali⁶⁴. Kapucyn Wacław Nowakowski zanotował z kolei: „Jeden z najzaciejszych ludzi, a znakomity w swoim zawodzie. Moskale mówili, że lecząc, cuda czyni⁶⁵. „[...] pozostawił po sobie głęboki żal kolegów i ogólne uznanie w szerokich kołach publiczności irkuckiej⁶⁶. Gdy z kolei zmarł doktor Cezary Wiśniewski⁶⁷ (ukąszony przez wściekłego pieska pokojowego), leczący biedaków za darmo: „Trumna, a następnie w ciągu lat całych grób jego okryty zawsze kwiatami przez wdzięcznych pacjentów świadczyły,

---

⁶⁰ Zob. np. o pomocy dr. Łagowskiego okazanej Dybowskiemu przy jego staraniach o prawo osiedlenia się w Kultuku i prowadzenia badań naukowych Bajkału w: G. B r z ę k, *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło*, wyd. II, Warszawa–Wrocław 1994, s. 110.

⁶¹ E. C z a p s k i, *Ze wspomnień zesłańca*, Kraków 1893, s. 82.

⁶² I w a ń s k i, *Pamiętnik*, s. 218.

⁶³ Tamże, s. 231.

⁶⁴ J. K a l i n o w s k i, *Wspomnienia 1835-1877*, wyd. R. Bender, Lublin 1965, s. 115; por. [J. N a r k i e w i c z], *Pamiętnik księdza wygnańca*, Lwów 1876, s. 161. Także syberyjskie władze najwyższe wystawiały Łagowskiemu podobne pochlebne opinie. Zob. o tym: S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 192.

⁶⁵ [N o w a k o w s k i] Edward z Sulgostowa, *Wilia w Usolu na Syberii 1865 roku*, Warszawa 1923, s. 8.

⁶⁶ L a s o c k i, *Wspomnienia*, s. 320.

⁶⁷ Zmarł przypuszczalnie przed 1870 r.

jakie pozostawił wspomnienie”⁶⁸. Świda „cieszył się wielką wziętością jako światły i zdolny specjalista”⁶⁹, leczył nawet gubernatora irkuckiego gen. Mikołaja Sinielnikowa, z którym grywał w karty⁷⁰. „Ogromne powodzenie” i uznanie miał także doktor Ciechanowski⁷¹.

Jeszcze w latach osiemdziesiątych polscy doktorzy zesańcy stanowili jedną trzecią wszystkich lekarzy w Irkucku, ciesząc się zasłużoną renomą. Miasto liczyło wtedy około 34 tys. mieszkańców, miało cztery szpitale (w tym wojskowy), kilka ambulatoriów i prywatnych lecznic, obsługiwanych przez niespełna 30 medyków⁷².

Na Zabajkału, w Irkucku i w okolicach najstawniejszym polskim lekarzem stał się zesłaniec katorżnik, doktor medycyny uniwersytetu w Berlinie, Benedykt Dybowski, który w historii Syberii bardziej zapisze się jako jej badacz i odkrywca. Już w zakładach karnych w Siwakowej i pobliskiej Czycie w 1865 r. rozpoczął nielegalnie działalność medyczną. „Wprawdzie mógł czerpać dochody z praktyki lekarskiej, lecz hołdując zasadzie miłości człowieka, nigdy nie pobierał od swoich pacjentów honorarium” – napisał jego biograf Gabriel Brzęk⁷³. Podobnie czynił także później, nie żądając zapłaty ani od zamożnych, ani od biedoty⁷⁴. „Osobisty urok i rosnąca sława jako lekarza, wytwarzały wokół polskiego zesańca nader przyjemną atmosferę, w rezultacie czego krąg życzliwych mu ludzi i przyjaciół stale się rozszerzał”⁷⁵. Znalazł też poparcie władz, które przeniosły go do Darasunia w Górach Jabłonowych, obfitego w wody zdrojowe, ale także zamieszkałego przez wielu Polaków, by tam objął funkcję organizatora uzdrowiska oraz lekarza zakładu kąpielowego. Przed odjazdem z Czyty wdzięczni pacjenci wręczyli mu 200 rubli na badania naukowe. Podobnego rodzaju ofiary będzie otrzymywał wielokrotnie od zamożniejszych kuracjuszy w Darasuniu⁷⁶. W okolicach Bajkału modne stanie się leczenie u doktora Dybowskiego w darasuńskich

---

⁶⁸ L a s o c k i, *Wspomnienia*, s. 209.

⁶⁹ Tamże, s. 326.

⁷⁰ [N o w a k o w s k i], *Wilia w Usolu*, s. 7.

⁷¹ G r e b i e n s z c z i k o w, P o l a n s k a j a, *Doktor Celestin Ciechanowski*, s. 212-213; K l u k o w s k i, *Lekarze*, s. 8.

⁷² G r e b i e n s z c z i k o w, P o l a n s k a j a, *Doktor Celestin Ciechanowski*, s. 212.

⁷³ B r z ę k, *Benedykt Dybowski*, s. 89.

⁷⁴ Tamże, s. 90, 94-95.

⁷⁵ Tamże, s. 90.

⁷⁶ Tamże, s. 91, 95.

wodach. Pomimo ogromnych zasług zarówno w leczeniu ludności miejscowej, w tym przedstawicieli władz tamtejszych, jak również w badaniach Syberii, prawo na praktykę lekarską przyznano Dybowskiemu dopiero w 1872 r.

Oryginalnymi „lekarzami” swoich współtowarzyszy niedoli okazali się dwaj księża katolicycy – Ludwik Czajewicz z archidiecezji warszawskiej i Rafał Drewnowski, misjonarz i profesor seminarium w Płocku. Leczyli oficjalnie księży osiedlonych w latach 1866-1876 w buriackiej wsi Tunka, na południe od Irkucka⁷⁷. Ks. Czajewicz przyswoił sobie wiedzę medyczną od lekarzy zesłańców. Z czasem nabył na tyle doświadczenia i wiedzy, że leczył także ludność w okolicznych ułusach. Latem 1871 r. otrzymał oficjalnie prawo na stałe wyjazdy z Tunki do wiosek „dla felczerskiej pomocy”⁷⁸. Ks. Drewnowski z kolei przybył już na Sybir z pewnymi umiejętnościami, bowiem jeszcze w Warszawie uczęszczał prywatnie na kursy medyczne, a będąc następnie krótko w Paryżu zwiedzał wszelkie zakłady medyczne, posiadał też sporą bibliotekę fachowej literatury⁷⁹. Na zesłaniu tak dobrze opanował tę sztukę, że – jak wspominał Dybowski – „zdał egzamin na felczera i bawi się w praktykę lekarską”; kapucyn Wacław Nowakowski zanotował z kolei, że jego zdolności medyczne podziwiali lekarze irkuckcy, nawet znakomity doktor Łagowski⁸⁰. Po uwolnieniu z zesłania Drewnowski pozostał na Syberii na stałe i pracował długi czas jako lekarz.

Jedni pracowali, doksztalcali się, za wszelką cenę starając się znaleźć w kręgach medyków, bywali tacy (chyba raczej pojedyncze przypadki), którzy utrzymywali się w inny sposób. Na przykład Napoleon Wronowski, student trzeciego kursu medycyny ze Szkoły Głównej w Warszawie, zarabiał na życie jako parobek i dopiero po powrocie do kraju ukończył studia i pracował jako lekarz⁸¹. Student ostatniego roku medycyny z Kijowie, Wincenty Wasilewski, przebywając w Usolu, nie chciał praktykować jako lekarz, więc „prowadził aptekę wygnańców i dorabiał stolarstwem”⁸². Inny student Szkoły

---

⁷⁷ Zob. E. N i e b e l s k i, *Duchowni na zesłaniu syberyjskim w Tunce w latach 1866-1877*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 5(2001).

⁷⁸ GAIO, z. 24, inw. 3, t. 68 (k. 2229), k. 58v.

⁷⁹ [W. N o w a k o w s k i], *Wspomnienie o duchowieństwie polskim znajdującym się na wygnaniu w Syberii, w Tunce*, Poznań 1875, s. 55.

⁸⁰ Z. D y b o w s k i, *O Syberii i Kamczatce*, cz. 1: *Podróż z Warszawy na Kamczatkę*, Warszawa–Kraków [b.r.w.], s. 156; zob. też: B r z ę k, *Benedykt Dybowski*, s. 126, 189.

⁸¹ Zob. K l u k o w s k i, *Lekarze*.

⁸² A. G i l l e r, *Spis Polaków będących w Usolu 1866-1868*, [Poznań] 1872, s. 184.

Główniej, znany w powstaniu członek władz narodowych w Warszawie, Paweł Landowski, w Irkucku prowadził sklep tytoniowy⁸³.

Na bazie informacji powyższych oraz różnych innych rozproszonych danych można zakreślić obszary liczniejszego osiedlenia polskich fachowców medycyny po 1866 r. Były to miasta i gminy okręgu Irkucka w guberni irkuckiej, natomiast w guberni jenijskiej – okręgi jenijski, krasnojarski, kański i ich okolice⁸⁴. Ze zrozumiałych względów medycy starali się o pracę w większych ośrodkach miejskich, a skoro gubernia jenijska posiadała więcej miast, liczne były prośby lekarzy zesłańców otrzymujących prawo do praktyki o przeniesienie z guberni irkuckiej do sąsiedniej. Spośród miast syberyjskich, przez które przewinęło się najwięcej lekarzy, podejmujących tam pracę, należy wymienić: Irkuck – najmniej 19 medyków, Usole – 17 (ale dość krótko), Krasnojarsk – najmniej 5, Jenijsk, Kańsk i Minusińsk – po kilku. Na terenach znacznie oddalonych od opisanych centrów lekarzy z pewnością było już mniej; wiemy np., że w Kiereńsku nad Leną od 1867 r. był lekarz Feliks Zaleski, a w dalekiej Jakucji – lekarz z Łęczycy Józef Dworzaczek, przeniesiony tam z Zabajkala w 1866 r.; niestety, zmarł już dwa lata później⁸⁵. Od 1868 r. w kopalniach złota w Jakucji pracował jako lekarz Edward Łazowski, później w miejscowości Macza nad Leną prowadził „świetnie zorganizowany szpital na 170 łóżek”. W północnych terenach guberni jenijskiej przy kopalniach złota pracował doktor Karol Samojoło, następnie przeniesiony do Wiercholeńska na stanowisko „lekarza sanitarnego”⁸⁶.

Uznani lekarze, posiadający szeroką praktykę i z czasem stałą klientelę zarabiali dostatecznie dobrze, by móc żyć na właściwym poziomie, niedostępnym większości zesłańców. August Iwański pisze, że w Irkucku lekarze Polacy miewali rocznie do 400 rubli dochodu⁸⁷. O podobnych sumach z praktyki w Usolu wspomina Wacław Lasocki – 300-400 rubli rocznie. Pamiętać przy tym należy, że przez pierwsze lata konkurował on z wieloma swoimi kolegami. Gdy natomiast do połowy 1868 r. większość z nich przeniesiono

---

⁸³ S. K i e n i e w i c z, E. K o z ł o w s k i, *Landowski Paweł*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 472-474 [dalej cyt.: PSB]. Uważa się, że zbiegł z Syberii przez Chiny do Francji, gdzie ukończył studia. Według innej wersji (za R. Rogińskim) miał studiować w Kazaniu, Dorpacie, a w 1874 r. wyjechał legalnie na Zachód. Źródła irkuckie potwierdzają tę drugą wersję; zob. biogram.

⁸⁴ Zob. GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), *passim*.

⁸⁵ Zob. o nim: K l u k o w s k i, *Lekarze*.

⁸⁶ Zob. Ś l i w o w s k a, *Syberia*, s. 252, 314.

⁸⁷ I w a ń s k i, *Pamiętniki*, s. 231.

z Usola w inne miejsca i Lasocki zwiększył praktykę, przez ostatni rok zarobił 900 rubli⁸⁸. O koledze Sipniewskim z kolei wspomina, że ten przez kilka lat, prowadząc „bardzo obszerną praktykę, zebrał znaczny kapitał”⁸⁹. Jak duży, może świadczyć przykre dla Sipniewskiego zdarzenie, że w grudniu 1870 r. został okradziony w swoim mieszkaniu na ponad 14 tys. rubli, o czym donosiła miejscowa prasa⁹⁰. Bodaj najwięcej zarabiał wspomniany Wiśniewski: „Praktyka lekarska Wiszniewskiego [!] – dowodził Lasocki – rozwijała się szybko i dosięgła kolosalnych rozmiarów, przynosząc mu kilkanaście tysięcy rocznego dochodu”⁹¹. Nie znamy poziomu zarobków lekarzy na prowincji czy pracowników szpitali. Można sobie jednakże wyobrazić, że wszyscy praktykujący medycy większych braków materialnych nie odczuwali. Lasocki opisywał, że 100 lub 100-kilkadziesiąt rubli miesięcznie „był to jak na owe czasy świetny stan finansowy bezdzietnej wygnańczej rodziny”⁹². Nic zatem dziwnego, że tacy „krezusi” mogli być dla niektórych obiektami zazdrości i niedoścignionych marzeń. Dowodzić tego może tragiczna historia byłego studenta medycyny na Uniwersytecie św. Włodzimierza w Kijowie, Jana Strzemecznego, który nie mogąc zdać egzaminu na felczera w Irkuckim Urzędzie Lekarskim, załamał się i 17 lipca 1869 r. popełnił samobójstwo, podrzynając sobie gardło brzytwą, o czym pisały „Irkutskije Gubiernskie Wiedomosti”⁹³.

Niektórzy z wymienionych wyżej polskich lekarzy związali swoje życie z Syberią lub w ogóle z Rosją na dłużej, inni na stałe, choć amnestia carska z 1883 r. otwierała wszystkim zesłańcom możliwość powrotu już to do kraju lub do europejskiej części Rosji, już to – wyjazdu poza granice imperium. To samo da się powiedzieć także o wszystkich innych polskich zesłańcach zaangażowanych w przeróżne dziedziny życia społecznego i ekonomicznego kraju ich wygnania. Niektórzy zrobili tu swoiste kariery, kładąc duże zasługi w różnych dziedzinach lecznictwa i medycyny. Najgłośniejszą karierę – w literaturze historycznej dobrze udokumentowaną – zrobił Dybowski, który wiele lat poświęcił badaniom Syberii oraz pracom lekarskim⁹⁴. Inni, zesłani jeszcze jako studenci medycyny, jak Lucjan Migurski czy Franciszek Orłowski,

---

⁸⁸ L a s o c k i, *Wspomnienia*, s. 209-210.

⁸⁹ Tamże, s. 334.

⁹⁰ Zob. Ś l i w o w s k a, *Syberia*, s. 318.

⁹¹ L a s o c k i, *Wspomnienia*, s. 208.

⁹² Tamże, s. 210.

⁹³ Zob. Ś l i w o w s k a, *Syberia*, s. 329.

⁹⁴ Zob. B r z e k, *Benedykt Dybowski*.

mieli sposobność na uniwersytecie w Kazaniu sfinalizować egzaminy na stopnie lekarzy, by po powrocie do kraju móc już normalnie pracować. Oryginalną inicjatywę wykazali: Gracjan Czerwiński przed 1873 r. w Nowochapiorsku w gub. woroneskiej otworzył zakład leczenia kumysem; Bronisław Mackiewicz w 1878 r. doktoryzował się w Petersburgu; Felicjan Jachimowicz w 1880 r. osiadł w Odessie, gdzie uruchomił zakład leczniczy i zrobił karierę jako balneolog; Władysław Wyszyński, praktykujący wcześniej w Tobolsku, odkrywał źródła mineralne za Uralem⁹⁵. W okolicach Bajkału osiadł na stałe ks. Rafał Drewnowski, który musiał wyrobić sobie dobrą pozycję jako medyk, skoro do 1881 r. pracował oficjalnie jako lekarz w gminie ałgatajskiej, okręgu niżnieudińskiego. 16 maja tamtego roku złożył rezygnację z dalszej pracy w irkuckim urzędzie lekarskim. Do kraju przedostały się nieprawdziwe wieści, że od 1893 r. kierował szpitalem w Minusińsku i że tam zakończył życie. Według dokumentów parafii irkuckiej zmarł w Irkucku 27 grudnia 1897 r. jako ksiądz⁹⁶.

Na Syberii zmarło najmniej 20 polskich lekarzy (ze wspomnianej grupy 141 osób) w tym w Irkucku 10: Bronisław Ziemęcki w roku 1867, Józef Łagowski w 1870, Eustachy Czeczkowski prawdopodobnie przed 1870, Oktawian Jarocki w 1873, Julian Bierfreind i Ignacy Trzaskowski w 1874, Aleksander Rąbiński w 1905, Celestyn Ciechanowski w grudniu 1906, Stefan Konopacki w 1908 oraz Franciszek Woźniacki i aptekarz Jakub Matyzy w nieznanym czasie. Do kraju powróciło co najmniej 30. O kilku wiadomo, że zapisali się głośnymi dokonaniem w polskim lecznictwie medycznym: Wacław Lasocki i Konrad Chmielewski w latach osiemdziesiątych XIX wieku rozbudowali uzdrowisko w Nałęczowie. Niektórzy, przybywszy do Polski, nie potrafili znaleźć tu swojego miejsca i powracali do Rosji. Przykładem jest tu Ignacy Tomkowicz, który w latach 1868-1872 mieszkał w Królestwie Polskim, by następnie wrócić do imperium; jesienią 1873 r. został lekarzem powiatowym w Totmie, później przeniósł się do Welska. Saturnin Jankowski po powrocie z Syberii wiele lat spędził w swoim galicyjskim majątku Kirli-

---

⁹⁵ Zob. słownik.

⁹⁶ GAIO, z. 32, inw. 9, t. 26, k. 3-9; tamże, z. 297, inw. 1, t. 120a, k. 31v; E. N i e b e l s k i, *Nieprzejednani wrogowie Rosji. Duchowieństwo lubelskie i podlaskie w powstaniu 1863 roku i na zesłaniu*, Lublin 2008, s. 500. Według innych, błędnych danych zm. w 1900 r. zob.: E. J a b ł o Ń s k a - D e p t u ł a, J. G a w r y s i a k o w a, *Materiały do zaangażowania patriotycznego zakonów męskich w Królestwie Polskim w latach 1861-1864*, w: *Materiały do historii zgromadzeń zakonnych na ziemiach polskich w XIX i na początku XX wieku*, oprac. H. Dylągowa [i in.], Lublin 1976, s. 160-161.

kówka (gdzie założył punkt oparcia dla Sybiraków), a później wyjechał ponownie na wschód i ponad 15 lat pracował jako lekarz w Turkiestanie⁹⁷. O większości innych z opisywanej grupy 141 osób medycznych specjalności dziś nie da się wiele powiedzieć.

*

Henryk Skok nie bez racji dowodził, że lekarze zesłańcy odegrali „ogromną rolę w rozwoju kulturalno-społecznym Syberii, rolę niewspółmierną do ich niewielkiej stosunkowo liczby. Przecież w niektórych oddalonych zakątkach byli jedynymi – i często pierwszymi – lekarzami na całą okolicę, organizowali pierwsze szpitaliki, pierwsze [...] placówki służby zdrowia. [...] W wielu wypadkach zesłańcy-lekarze spotykali na Syberii choroby nieznane im z dotychczasowej praktyki, a często także mało lub wcale nieznane ówczesnej medycynie. Prowadzili wówczas obserwacje, dokonywali doświadczeń, gromadzili dokumentację choroby, stając się badaczami”⁹⁸.

W opiniach i pamięci Sybiraków tamtych czasów wielu polskich lekarzy zapisało się wyjątkowo dobrze. Dowodzi tego m.in. tekst opiewający zasługi Polaków dla Syberii zamieszczony w 1883 r. w jednym z numerów irkuckiego czasopisma „Sibir”. Lekarzom poświęcono osobny akapit: „Niepodobna zapomnieć również wielu lekarzy Polaków – pisano – którzy życiem przypłacili praktykę lekarską. Nazwiska Łagowskiego, Zimińskiego, Czeczковского, Jarockiego i wielu innych długie jeszcze czasy Syberia pamiętać będzie. Syberia wie o tych zasługach i umie cenić zasługi Polaków zesłańców politycznych. Lud syberyjski i cała społeczność będą im za to wdzięczni. Sybiracy na równi z Polakami witają manifest najwyższy – i na drogę do ojczyzny towarzyszą Polakom uczucia jak najżyczliwsze”⁹⁹.

---

⁹⁷ Powrócił do kraju. Zob. S. B r z o z o w s k i, *Jankowski Saturnin*, PSB, t. X, s. 393.

⁹⁸ S k o k, *Polacy nad Bajkałem*, s. 195.

⁹⁹ Cyt. za: M. J a n i k, *Dzieje Polaków na Syberji*, Kraków 1928, s. 398-399. Wymienił lekarzy to z pewnością: Józef Łagowski, Oktawian Jarocki, Bronisław Ziemęcki i Eustachy Czeczkowski; o tym ostatnim nic więcej nie zdołano ustalić. Por. G r e b i e n s z c z i k o w, P o l a n s k a j a, *Doktor Celestin Ciechanowski*, s. 213.

SPIS POLSKICH ZESŁAŃCÓW
– SPECJALISTÓW MEDYCYNY NA SYBERII

Poniżej prezentujemy imienny spis polskich zesłańców mających związki z szeroko rozumianymi służbami medycznymi, zarówno lekarzy z dyplomami, studentów medycyny, felczerów, farmaceutów, jak również weterynarzy i kilku samouków, którzy osiedleni zostali na Syberii (Wschodniej i Zachodniej). Znalazło się także w tym wykazie około 10 osób mających pewne doświadczenie medyczne wyniesione z pobytu w oddziałach powstańczych 1863 r. (wszyscy zostali zarejestrowani z tejże przyczyny przez władze syberyjskie) – jako pomocnicy lekarza, felczerzy czy weterynarze; możliwe że także oni czynili starania o prace pomocnicze w służbach medycznych w latach swojego zesłania. Jest to spis niepełny, zestawiony na podstawie literatury historycznej, pamiętników oraz fragmentarycznych danych odnalezionych w materiałach archiwalnych Irkucka¹⁰⁰ i Czyty. Wiele w tym zestawieniu nazwisk osób, które mają już swoje mniej lub bardziej opracowane biogramy – w monumentalnym dziele, 6-tomowym słowniku lekarzy XIX wieku Piotra Szarejki, w broszurce Zygmunta Klukowskiego o lekarzach zesłańcach, w książce Wiktorii Śliwowskiej o Gieysztorach na zesłaniu¹⁰¹; kilku lekarzy ma biogramy w PSB¹⁰². Zaczerpnięto z tych źródeł najistotniejsze informacje, kładąc nacisk na losy syberyjskie i działalność lekarską. Ten ministownik traktujemy jako wskazówkę do dalszych badań nad dziejami polskich lekarzy na syberyjskim zesłaniu.

Abramecki Kasper – szlachcic, lekarz szpitala w Bodzięcinie w Lubelskiem (felczer szpitala miejskiego w Lublinie). W 1863 r. był lekarzem

---

¹⁰⁰ Cytowane tu archiwalia irkuckie (GAIO) wymagają dalszej kwerendy; autor niniejszego tekstu nie zdołał ich w pełni przebadać; np. nie miał dostępu do tomu 11, karton 1759, z. 24, inw. 3, także poświęconego lekarzom zesłańcom, którego archiwum nie udostępnia ze względu na zły stan fizyczny „dieta”. Konieczne jest także przebadanie zespołu „Irkutskoj wracziebnoj pałaty”.

¹⁰¹ Zob. inną literaturę do biogramów w: Ś l i w o w s k a, *Syberia w życiu i pamięci Gieysztorów*; K l u k o w s k i, *Lekarze*; zob. także: S. K o ś m i ń s k i, *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa 1888; *Szkoła Główna Warszawska (1862-1869)*, t. II: *Cesarsko-Królewska Warszawska Medyko-Chirurgiczna Akademia*, oprac. B. Bartkiewicz, Kraków 1901; S z a r e j k o, *Słownik lekarzy*, t. I-VI, Warszawa 1991-1997, 2002, 2006.

¹⁰² Biogramy w PSB: Chmielewski Konrad – 1937 r., Ciechanowski Celestyn – 1938, Saturnin Jakubowski – 1962-1964, Kościatkowski Józef – 1968-1969, Paweł Landowski – 1971, Waclaw Lasocki – 1971.

w powstańczym oddziale Zawadzkiego. 27 kwietnia 1864 r. decyzją Audytoriatu Polowego skazany na Syberię. W maju 1865 r. przebywał w okręgu jenijskim, w gminie makłakowskiej (GAIO, z. 24, in. 3, t. 11a (k. 1759), k.18 n.; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), Tymczasowa Komisja Śledcza (TKS), t. 2, k. 37; *Zesłańcy powstania styczniowego z Królestwa Polskiego. Wykaz nazwisk z akt Archiwum Głównego Akt Dawnych*, oprac. Z. Strzyżewska, Warszawa 2001, s. 23).

Aleksandrowicz Władysław Romuald – lekarz z Litwy; zesłany do gub. irkuckiej. Zmarł w Warszawie w 1896 r. (*Zesłanie i katorga na Syberii w dziejach Polaków 1815-1914*, oprac. A. Brus, E. Kaczyńska, W. Śliwowska, Warszawa 1992).

Andrzejewski Bonawentura – ur. ok. 1830, szlachcic, lekarz z Litwy, absolwent uniwersytetu w Moskwie, praktykował w pow. szawelskim. Za udział w powstaniu zesłany do gub. tobolskiej; mieszkał w Tobolsku i tam praktykował, „uczciwy, czynny”. Zmarł w Słobodsku 1 lipca 1874 na apopleksję (Ś l i w o w s k a, *Syberia*).

Antoniewicz (Antonowicz) Konstanty – ur. 1828, szlachcic z Jeziorossów, absolwent Uniwersytetu w Dorpacie, lekarz w Wilnie. Brał udział w powstaniu 1863 r., lekarz w partii, zesłany na Syberię; wyjechał z rodziną. W maju 1865 przebywał w gminie kieżemskiej okręgu jenijskiego. Później praktykował w Jenisejsku; w 1868 miejscowe władze starały się, by objął opieką lekarską pracowników kopalni złota w północnej części górniczego jenijskiego okręgu. W 1882 zezwolono mu na osiedlenie się w Rosji europejskiej. Pozostał na Syberii i zmarł w gub. jenijskiej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 18, 404, 406; S z a r e j k o, *Słownik*, t. III, s. 10; K l u k o w s k i, *Lekarze*; W i e r c i e ņ s k i, *Pamiętniki*, s. 339).

Antonowicz Aleksander – szlachcic, z Radomskiego. Za udział w powstaniu, decyzją Audytoriatu Polowego zesłany na osiedlenie do gub. jenijskiej. Zmarł na Syberii (AGAD, Zarząd Generał-Policmajstra (ZGP), t. 3, k. 45; K l u k o w s k i, *Lekarze*; *Zesłańcy powstania*, s. 23).

Baranowski Antoni – „z lekarzy”, szlachcic z gub. wileńskiej; w oddziale powstańczym 1863 r. w służbach medycznych (w 1867 r. miał 42 lata); w maju 1865 r. przebywał w gminie nazarowskiej okręgu aczyńskiego (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 18 n.). (Być może tożsamy z Baranowskim poniżej).

Baranowski Antoni – ur. 1821 w Lublinie, absolwent uniwersytetu w Dorpacie, później, lekarz w Górze Kalwarii. W 1863 był czynny w organizacji narodowej, zbierał fundusze, leczył powstańców; konfirmacją namiestnika Królestwa Polskiego 11 stycznia 1864 r. skazany na osiedlenie na Syberii. 18 tm.

wywieziony z Warszawy. Od 11 marca 1864 (?) przebywał w gminie nazarowskiej okręgu aczyńskiego. W październiku 1867 r. władze gub. jenisejskiej czyniły starania, by jako felczer mógł pełnić obowiązki zarządzającego szpitalem miejskim w Aczyńsku, gdzie wówczas zabrakło lekarza. W Aczyńsku zajmował się także zesłańcami, pomagając im w znalezieniu mieszkania, pracy itp. W 1869 r. na własny koszt wyjechał do gub. permskiej, gdzie w październiku 1870 r. otrzymał zgodę na prywatną praktykę lekarską. Według J. Szuberta w 1869 r. rodzina B. wyjechała z Aczyńska do kraju, natomiast jego samego przeniesiono do Krasnojarska, gdzie wkrótce zmarł (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 277-279 n.; AGAD, ZGP, t. 3, k. 191; tamże, TKS, t. 2, k. 208v-209; S z a r e j k o, *Słownik*, t. V, s. 11-12 (fot.); K l u k o w s k i, *Lekarze; Zesłańcy powstania*, s. 23; Z. S t r z y ż e w s k a, *Nieznany pamiętnik powstańca styczniowego i zesłańca Jana Szuberta*, „Niepodległość i Pamięć” 2 (1995), nr 1(2), s. 179; Kartoteka zesłańców XIX w., IH PAN w Warszawie).

Bejl Apolonia – akuszerka z Warszawy; w 1863 r. była w powstańczych służbach medycznych. W maju 1865 r. przebywała w okręgu krasnojarskim, w gminie zalediejewskiej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 18 n., 279-280; *Zesłańcy powstania*, s. 23).

Bergen (Bergon) Stefan – felczer szpitala wojskowego w Mińsku; skazany na 5 lat katorgi. W Aleksandrowsku za Bajkałem od 31 maja 1865 r. (Czitinskij obłastnoj gosudarstwiennoj archiw (CzOGA) w Czycie, z. 1p, inw. 1, t. 211, k. 54 n.; tamże, t. 1160, k. 54).

Białobrzesci Julian Teofil – ur. 1840 w Zawadzie koło Ostrołęki, student 9 semestru wydziału lekarskiego Szkoły Głównej w Warszawie. W 1863 r. lekarz w oddziale powstańczym L. Mierosławskiego na Kujawach. W październiku 1863 pozbawiony praw i zesłany na osiedlenie do gminy ancyferowskiej okręgu kańskiego gub. jenisejskiej; mieszkał w Minusińsku. Latem 1870 r. powrócił do kraju; ukończył medycynę na UJ 1871-1874. Zmarł w Nowym Dworze pod Warszawą 2 sierpnia 1904 r. (*Szkoła Główna*, s. 323; S z a r e j k o, *Słownik*, t. IV, s. 33; K l u k o w s k i, *Lekarze; Zesłańcy powstania*, s. 24; Kartoteka zesłańców XIX w., IH PAN w Warszawie).

Biedroński Konstanty – ur. ok. 1844, lekarz z Warszawy, skazany na osiedlenie; w lipcu 1864 r. przybył do Krasnojarska, wysłany do gminy bielskaja okręgu jenisejskiego. 20 grudnia 1864 r. starał się o stanowisko młodszego felczera w szpitalu w Jenisejsku (prośbę popierał lekarz Bolszanin i Urząd Lekarski). Mieszkał we wsi Łukianowie gub. jenisejskiej. Powrócił do kraju przed 2 lipca 1869 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 1; Kartoteka zesłańców XIX w., IH PAN w Warszawie; *Zesłańcy powstania*, s. 24).

Bierfreind (Birfreind, Bierfreund) Julian – ur. 1839, szlachcic z Grodzieńskiego, absolwent Uniwersytetu Moskiewskiego, lekarz. W 1863 r. służył w oddziale powstańczym, skazany na katorgę (w 1864 r. miał 25 lat). Na zesłaniu początkowo w Usolu, w 1866 osiedlony w gminie urikowskiej irkuckiego okręgu, od 1867 przeniesiony na tzw. zamieszkanie; możliwe, że już wtedy przebywał w Irkucku. Zajmował się nieoficjalnie praktyką, zgodę cara uzyskał w lipcu 1868. Zmarł w Irkucku przed 28 września 1874 r. (GAIO, f. 24, o. 3, d. 11a, k. 1759, l. 216-217v, 253; tamże, t. 277a (k. 1786), k. 39 n., nr 2; S z a r e j k o, *Słownik*, t. V, s. 38, fot.; Ś l i w o w s k a, *Syberia*).

Błażejowski Ryszard – ur. ok. 1840. Jako student uniwersytetu przyłączył się do oddziału powstańczego; więziony w twierdzy Pietropawłowskiej, następnie zesłany na Sybir. W 1874 r. uzyskał zgodę na studia w Moskwie; dyplom uzyskał w 1879. Przez 20 lat pełnił służbę lekarską w pułku syberyjskim; w 1903 r. powrócił do kraju; w latach 1905-1906 przeszedł w stan spoczynku (K l u k o w s k i, *Lekarze*; S z a r e j k o, *Słownik*, t. IV, s. 39).

Bogusławski Wiktor – farmaceuta z Warszawy. Jako nieletni skazany do batalionów orenburskich, następnie, za odmowę złożenia przysięgi na wierność carowi, zasądzony na katorgę na Syberii. W Usolu pracował wraz z Wasilewskim w aptece wygnańczej, a później przez 15 lat w aptece prywatnej w Irkucku. Po powrocie do kraju zdał egzamin na prowizora i w Warszawie zarządzał apteką Tugutów, później przeniósł się do Stawropola (L a s o c k i, *Wspomnienia*, t. II, s. 329-330).

Bogusławski – lekarz, zesłany do gub. irkuckiej; wraz z Czekotowskim leczył żonę gen. Szełasznikowa z Irkucka (S k o k, *Polacy nad Bajkałem; Zesłańcy powstania*, s. 25). (Prawdopodobnie tożsamy z Bogusławskim Wiktoorem).

Borysik (Borysek) Roch – z Wilna, student II kursu wydziału lekarskiego Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie; wziął udział w zamachu na namiestnika Berga. W 1864 r. skazany na katorgę; tam prowadził praktykę lekarską. Po uwolnieniu zamieszkał w Moskwie i bezskutecznie starał się dokończyć studia w Petersburgu. W 1891 r. był lekarzem bursy przy kościele św. Katarzyny. Po kilkakrotnych egzaminach uzyskał tytuł lekarza w Warszawie w 1898 r., ale już jako starzec 70-letni. Zmarł tegoż roku w Petersburgu (S z a r e j k o, *Słownik*, t. V, s. 51-52; *Szkoła Główna*, s. 323; K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Briere de Martere (De Martre, Demart) Józef – ur. ok. 1837 r., szlachcic z Wołynia, lekarz; na osiedleniu od 21 grudnia 1864 r. (miał 27 lat) w gminie irbejskiej gub. jenijskiej. W 1866 r. zatrudniony jako felczer przy

jednym ze szpitali w tej guberni (GAIO, f. 24, o. 3, d. 11a (k. 1759), k. 155, 492; *Śliwowska, Syberia*).

Bringeld Józef – w 1866 r. starał się o pracę przy jednym ze szpitali w gub. jenisejskiej (zob. spis z 16 lipca 1866 r., GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 126 n.).

Bronikowski I. P. – lekarz w Irkucku (*Griebieniczikow, Polanskaja, Doktor Celestin Ciechanowski*, s. 215, przyp. 12).

Brzeresda-Materesz Władysław – lekarz, uzyskał zgodę na praktykę lekarską w 1867 r. (*Skok, Polacy nad Bajkałem*).

Chmielewski Konrad – ur. 1838 w Wilnie, absolwent uniwersytetu w Moskwie, potem lekarz w Kownie. W 1863 r. członek organizacji podziemnej, zesłany na Sybir. Zamieszkiwał m.in. w 1865 r. Jekaterynburgu, następnie w Tomsku, gdzie praktykował jako lekarz, „pomagając kolegom-zesłańcom”. Powrócił w 1867 r., od 1869 w Warszawie; zmarł w Nałęczowie 15 sierpnia 1899 r. (twórca uzdrowiska wraz z W. Lasockim). (*Szarejko, Słownik*, t. I, s. 100-101, tu fotografia; *L. Zembrzuski, Chmielewski Konrad*, PSB, t. III, s. 326; *Śliwowska, Syberia*).

Chmielewski Władysław Kasper – w powstaniu 1863 r. aktywny w pow. wiłkomirskim; zesłany do Tiumentia. Powrócił do kraju w 1877 r. i osiadł w Poniewieżu (*Szarejko, Słownik*, t. IV, s. 47).

Chwiećkowski Józef – ur. 1821, lekarz z Białegostoku, absolwent Uniwersytetu Moskiewskiego; zesłany do Tomsku, skąd wrócił do kraju w 1867 r. Na Syberii i potem w latach pobytu w Warszawie nie praktykował jako lekarz, lecz studiował filozofię i przyrodoznawstwo. Zmarł w Meranie w 1880 r.; ok. 60 tys. rubli przeznaczył na cele społeczne (*Szarejko, Słownik*, t. IV, s. 52; *Klukowski, Lekarze*).

Ciechanowski Celestyn – ur. 1835 na Mohylewsczyźnie, ukończył uniwersytet w Moskwie, lekarz w Grodnie. W 1863 r. członek organizacji podziemnej, skazany na katorgę w gub. irkuckiej. W gorzelni w Aleksandrowsku z powodu braku lekarzy zezwolono mu leczyć współwięźniów, a także innych mieszkańców tej i sąsiednich wiosek; po czterech latach został lekarzem głównym w Aleksandrowsku. Później przeniósł się do Irkucka, gdzie zasłynął jako „wielki filantrop”; zmarł tam 28 grudnia 1906 r. „Na wygnaniu cieszył się ogromnym powodzeniem”; leczył darmo lub za niewielkim wynagrodzeniem, nie dorobił się majątku (*Szarejko, Słownik*, t. III, s. 89; [Red.], *Ciechanowski Celestyn*, PSB, t. IV, s. 32; *Klukowski, Lekarze*; *Griebieniczikow, Polanskaja, Doktor Celestin Ciechanowski*).

Czajewicz Ludwik – ur. 1826, ksiądz z diec. warszawskiej, proboszcz Piaseczna; umiejętności leczenia nauczył się prawdopodobnie od lekarzy na katordze. W Tunce, w okolicach Bajkału, zajmował się leczeniem osiedlonych tam księży wygnańców, a następnie, za oficjalną zgodą władz, ludność w okolicznych wsiach. Powrócił do kraju, zmarł w Warszawie 14 maja 1910 (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 96a (k. 1768), k. 262, 266-267; tamże, t. 68 (k. 2229), k. 58v; K w i a t k o w s k i, *Czajewicz Ludwik*, PSB, t. III, s. 149; N i e b e l s k i, *Nieprzejednani*, s. 490; w *Encyklopedii Katolickiej* (Lublin: TN KUL), t. III, kol. 749, wpisano błędną datę śmierci – 1909 r.).

Czasznicki (Czaśnicki, Czajnicki) Mieczysław – lekarz dyplomowany, szlachcic, z Litwy. W 1863 r. (lat 24) był w oddziale powstańczym; skazany na 6 lat katorgi. Na początku 1864 r. przebywał na katordze w Pietrowsku za Bajkałem. W 1866 r. uwolniony od kary i przeniesiony na osiedlenie; w październiku 1868 został skierowany do leczenia mieszkańców wsi do gminy bratskiej, okręgu niżnieudińskiego (K l u k o w s k i, *Lekarze*; GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 216 n., 220-223).

Czczkowski Eustachy – nazwisko lekarza przytoczone przez M. Janika (*Dzieje*) za irkuckim czasopiśmie „Sibir” 1883, nr 31. Zmarł w Irkucku.

Czekotowski Kazimierz – lekarz, w 1866 r. w Irkucku miał być przyjęty do szpitala na stanowisko felczera (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), l. 216 n.).

Czekotowski Piotr – ur. 1832, szlachcic z Mińska, absolwent uniwersytetu w Kijowie, stopień doktora medycyny uzyskał w Petersburgu w Akademii Medyko-Chirurgicznej, następnie lekarz w Mińsku. W 1863 r. członek organizacji podziemnej. Na zesłaniu początkowo w Usolu, w 1867 r. uzyskał zgodę na praktykę lekarską w Irkucku; władze posiadały jego dyplom na akuszerza nr 174, na powiatowego lekarza nr 173 i świadectwo doktora medycyny. Po dziesięciu latach powrócił do kraju. Zmarł w Smoleńsku 28 grudnia 1882 r. (S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 123-124, fot.; Ś l i w o w s k a, *Syberia*; GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 216v, 223; tamże, t. 277a (k. 1786), k. 39 n., nr 66).

Czerkawski Stanisław – ur. 1831, austriacki poddany, doktor medycyny uniwersytetu w Wiedniu; wzięty do niewoli pod Radziwiłłowem na Wołyniu i zasądzony na Syberię. Po drodze w Permie i dalej leczył ofiarnie chorych na tyfus współwięźniów. Po powrocie z zesłania osiadł na Bukowinie, od 1886 r. we Lwowie. Żył jeszcze w 1894 r. (S z a r e j k o, *Słownik*, t. IV, s. 59; K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Czerwiński Gracjan – szlachcic, absolwent uniwersytetu w Kijowie, lekarz w pow. zasławskim. Wzięty do niewoli z partii powstańczej na Woły-

niu, zasądzony na 6 lat katorgi. Uwolniony z katorgi w Siwakowej za Bajkałem na podstawie amnestii z kwietnia 1866. W 1867 r. (miał wówczas 30 lat) mieszkał w gminie bratskiej okręgu niżnieudińskiego, w październiku tr., za zgodą władz, przybył do Krasnojarska, gdzie miał się pobrać z narzeczona Marią Buszczyńską (siostrą Stefana), ze wsi Niemiocze w gub. podolskiej, która jednak z powodu dużej odległości i braku środków nie przybyła. 26 stycznia 1868 M.B. ponownie prosiła władze Syberii Wschodniej, by Czerwińskiemu pozwolono zamieszkać w Wiatce. Przymuszalnie wkrótce się pobrali. Jeszcze tr. w szpitalu w Kańsku zwrócono mu dyplom, następnie przebywał w gub. woroneskiej w Nowochapiorsku, gdzie otworzył zakład leczenia kumysem. W 1873 zamieszkał na Krymie w Teodozji, tam zmarł w 1874 r. na gruźlicę płuc (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 169, 185, 194, 202-205, 211; CzOGA, z. 1p, inw. 1, t. 146, k. 186; S z a r e j k o, *Słownik*, t. III, s. 106; K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Ćwirko Jan – lekarz z Litwy, absolwent Uniwersytetu Kijowskiego; zesłany do gub. tomskiej (K l u k o w s k i, *Lekarze*; S z a r e j k o, *Słownik*, t. V, s. 111).

Daniłowski Władysław – ur. w Sandomierzu; student II kursu medycyny Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie, członek Rządu Narodowego. W 1865 r. zwabiony przez władze rosyjskie z Paryża do Warszawy, zesłany do Minusińska w gub. jenijskiej, potem mieszkał w gub. kazańskiej i orłowskiej. Zmarł w 1878 r. w Petersburgu (*Szkoła Główna*, s. 323; K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Drewnowski Rafał – ur. 1834, zakonnik misjonarz, profesor seminarium w Płocku; podobnie jak ks. Czajewicz leczył księży zesłańców w Tunce. Pozostał na Syberii, długi czas pracował jako lekarz; zrezygnował oficjalnie w maju 1881 r. i chyba już wtedy zamieszkał na stałe w Irkucku. („Wieści się rozchodziły nieprawdziwe, że od 1893 kierował szpitalem w Minusińsku”). Zmarł w Irkucku 26 grudnia 1897 r. jako ksiądz. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 343 (k. 1794), k. 19-22; tamże, t. 268 (k. 2236), k. 21; tamże, z. 32, inw. 9, t. 26, k. 3-9; tamże, z. 297, inw. 1, t. 120a, k. 31v; [N o w a k o w s k i], *Wspomnienie*, s. 55; N i e b e l s k i, *Nieprzejednani*, s. 500; D y b o w s k i, *O Syberii*, s. 228; B r z ę k, *Benedykt Dybowski*).

Dworzaczek Józef – ur. 1830. Brał udział w powstaniu wielkopolskim 1848 r., potem lekarz w Łęczycy. W powstaniu 1863 był w kilku oddziałach jako lekarz, później sam dowodził partią. Zesłany na 12 lat katorgi za Bajkałem; od 14 stycznia 1864 r. w Pietrowsku, potem w Akatui (?), gdzie pracował w szpitalu więziennym u ordynatora Lebidiewa; w 1866 r. przeniesiony do Jakucji, gdzie zmarł w Wilujsku w 1868 r. na gruźlicę (S z a r e j k o,

Słownik, t. III, s. 155; K l u k o w s k i, *Lekarze*; CzOGA, z. 1p, inw. 2, t. 45, k. 7v-8).

Dybowski Benedykt – ur. 1833, z Wilna; badacz Syberii; jako polityczny katorżnik leczył za darmo w katogach Zabajkala; oficjalną zgodę na praktykę otrzymał dopiero w 1872 r., od nadzoru policyjnego zwolniony w 1876 r. Pośród miejscowych modne było leczenie się u niego w uzdrowisku w Darasuniu za Bajkałem. W latach 1879-1883 dobrowolnie jako lekarz pracował na Kamczatce. Zmarł 31 stycznia 1930 r. we Lwowie (B r z ę k, *Benedykt Dybowski*; S z a r e j k o, *Słownik*, t. III, s. 156; Ś l i w o w s k a, *Syberia*).

Dyczakowski-Dolina Władysław Felicjan – ur. 1840 na Podolu, szlachcic, student II kursu medycyny uniwersytetu w Kijowie. Za udział w powstaniu zesłany na katorgę do gub. irkuckiej. Po powrocie ukończył studia w 1889 r. w Charkowie, później lekarz w Kamieńcu Podolskim, gdzie zmarł w 1898 lub 1902 r. (K l u k o w s k i, *Lekarze*; S z a r e j k o, *Słownik*, t. IV, s. 114).

Fonberg Mateusz – ur. 1840; medycynę ukończył w Kijowie. Zesłany na Sybir (do Tobolska?). Powrócił do Warszawy, gdzie uzyskał stopień doktora medycyny. Zmarł tamże w 1880 r. (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Gajewski A. W. – lekarz w Irkucku (G r e b i e n s z c z i k o w, P o l a n s k a j a, *Doktor Celestin Ciechanowski*, s. 215, przyp. 12).

Gałecki (Gołecki, Galicki) Stanisław – ur. 1820, szlachcic z Wołynia. Ukończył uniwersytet w Charkowie w 1845 r.. Za udział w powstaniu skazany na katorgę. Na zesłaniu początkowo w Usolu, w październiku 1868 miał być skierowany do leczenia mieszkańców wiosek w okręgu irkuckim; 1869 uzyskał zgodę na praktykę, został „lekarzem sanitarnym” w Irkucku. Od 1872 r. w Rosji europejskiej; powrócił na Ukrainę. Wykazany w spisach lekarskich jeszcze w 1880 r. (Ś l i w o w s k a, *Syberia*; S k o k, *Polacy*; S z a r e j k o, *Słownik*, t. V, s. 150; A. K i j a s, *Polacy na Uniwersytecie Charkowskim 1805-1917*, Poznań 2008, s. 13-131 (Gołecki); GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 44, 322-323).

Glewicz Józef – ur. ok. 1840, felczer z Warszawy, „ochrzczony Żyd”. W 1863 r. członek organizacji podziemnej. 9 października 1863, decyzją Audytoriatu Polowego, skazany na osiedlenie na Syberii. 18 marca 1864 przybył do Krasnojarska, wyznaczony do okręgu krasnojarskiego, w gminie jełowskiej. 3 listopada 1870 r. otrzymał zgodę na pracę w szpitalu Zotowych (w Krasnojarsku?) jako felczer. W 1870 r. wspólnie z Władysławem Orelskim kupił murowany dom w Tomsku; 13 stycznia 1874 uwolniony od dozoru policyjnego, później zapisany do stanu mieszczańskiego w Tomsku. W marcu 1876 r. prosił władze o wpisanie do kupców 2. Gildii (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 19; AGAD, ZGP, t. 3, k. 118; tamże, TKS, t. 4, k. 172-

173; *Zesłańcy powstania*, s. 30; Kartoteka zesłańców XIX w., IH PAN w Warszawie).

Głębocki – lekarz, w 1874 r. w Irkucku (S. M a t r a ś, *Podróż do Syberii po moskiewskich etapach w 1863 i 1864 roku*, oprac. E. Niebelski, Lublin 2008, wyd. II, s. 258).

Głębocki N. W. – lekarz w Irkucku (G r e b i e n s z c z i k o w, P o l a n s k a j a, *Doktor Celestin Ciechanowski*, s. 215, przyp. 12).

Goliński August – z guberni kijowskiej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759)).

Grzybowski O. S. – lekarz w Irkucku (G r e b i e n s z c z i k o w, P o l a n s k a j a, *Doktor Celestin Ciechanowski*, s. 215, przyp. 12).

Hajdamowicz – z Litwy. W drodze na Sybir utonął podczas przeprawy przez rzekę Ob (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Hutorowicz – lekarz, rodem z Borysowszczyzny. Dwukrotnie zesłany do Orenburga i Tomska (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Jachimowicz Felicjan Jan – ur. 1831 na Podolu, lekarz z Ładyżyna na Ukrainie, absolwent Uniwersytetu Kijowskiego, następnie studiował za granicą m.in. w Heidelbergu. Za udział w powstaniu zesłany na katorgę. W 1865 r. zatrzymany w Krasnojarsku przez generała-gubernatora Berka (z pochodzenia Kurlandczyka), którego żonę operował, ratując przed śmiercią. Gubernator pozwolił mu pozostać w Krasnojarsku i praktykować; w 1869 r. zezwolono mu na powrót do kraju. W 1880 r. osiadł w Odessie, gdzie uruchomił i rozbudował zakład leczniczy zw. „Kujanickim limanem”. Zrobił karierę jako balneolog, publikował też specjalistyczne teksty. Zmarł w Odessie 31 marca 1915 r. (S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 235; I w a ń s k i, *Pamiętniki*).

Jakubowski Saturnin – ur. 1836, szlachcic z gub. kowieńskiej, absolwent Uniwersytetu Moskiewskiego, później lekarz w mieście Krakinów. W powstaniu członek organizacji pow. poniewieskiego, był też dowódcą oddziału. Na zesłaniu początkowo w Usolu, w 1868 r. mieszkał w Irkucku, oficjalną zgodę na praktykę otrzymał w 1869 r.; praktykował m.in. w kopalniach złota nad rzeką Witim, gdzie „zapewnił sobie znaczne dochody”. W 1877 r. osiadł w Galicji, nabył Kirlikówkę pod Bochnią i przekształcił ją w punkt oparcia dla Sybiraków. Z końcem wieku powrócił do Rosji i ponad 15 lat spędził jako lekarz w Turkiestanie. Do kraju powrócił kilka lat przed śmiercią. Zmarł w rodzinnych Drosejkanach na Litwie 6 stycznia 1917 r. (Ś l i w o w s k a, *Syberia*; S z a r e j k o, *Słownik*, t. IV, s. 191-192; GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 368, 391, 394).

Jarocki Oktawian – ur. 1838, szlachcic z Podola (w 1864 r. miał 26 lat), studia medyczne ukończył w Kijowie. W 1863 r. był w oddziale powstańczym, skazany na katorgę. Na zesłaniu w Usolu, w 1868 r. zamieszkał w Irkucku, oficjalną zgodę na praktykę otrzymał w 1869 r. Zmarł na tyfus w Irkucku przed 1883 r. (Ś l i w o w s k a, *Syberia*; GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759)).

Jasiński Antoni – ur. ok. 1830, szlachcic z gub. kowieńskiej; w 1863 r. w oddziale powstańczym służył jako „medyk”. Pozbawiony praw stanu i zesłany na osiedlenie na Syberii; 28 października 1864 przybył do Irkucka i 22 listopada wysłany do okręgu bałagańskiego, gminy jandyńskiej. Od listopada 1867 mieszkał w gminie ilimskiej, w 1869 r. w gminie witimskiej okręgu kireńskiego. 24 kwietnia 1869 otrzymał zgodę na zamieszkanie w europejskiej części Rosji, w 1871 r. przywrócono mu prawa stanu (GAIO, z. 24, in. 3, t. 11a (k. 1759), k. 20; Kartoteka zesłańców XIX w., IH PAN w Warszawie).

Jaworowski Kazimierz – ur. 1839, lekarz w Kownie. Za udział w powstaniu zesłany na katorgę; od 1865 w Siwakowej; później na osiedleniu w Błagowieszceńsku. Oficjalną zgodę na praktykę w gub. irkuckiej otrzymał w 1870 r. Po 1880 r. zamieszkał w Kownie. Zmarł po 1913 r. (Ś l i w o w s k a, *Syberia*; S z a r e j k o, *Słownik*, t. V, s. 192).

Jodłowski Jan Stanisław – ur. 1841 w pow. łęczyckim, od 1862 r. student Szkoły Głównej w Warszawie. W powstaniu 1863 walczył w oddziałach, pojmany w okolicach Wielunia. Zesłany do kopalni złota nad rzeką Kołymą, nad górnym Jenisejem, gdzie pracował w zarządzie kopalni, jednocześnie opiekując się izbą chorych. Po uwolnieniu – w Galicji, w 1876 r. ukończył studia na UJ. Zmarł w Krakowie 1919 r. (S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 244).

Judycki Wiktor – lekarz; uzyskał zgodę na praktykę lekarską po 1867 r. (S k o k, *Polacy nad Bajkałem*).

Kaliński Tytus – z Wołynia; w 1864 r. utonął na rzece Ob przy przeprawie (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Kiernożyński Konstanty – lekarz z pow. ihumeńskiego; na zesłaniu w Usolu (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Kisiel Jan – „uczeń lekarski”; w powstaniu 1863 medyk w oddziale. W maju 1865 r. przebywał w okręgu krasnojarskim w gminie jełowskiej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 19 n.).

Klimowicz z Litwy; zesłany do Omska (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Klimowicz Felicjan – na Syberii Zachodniej; uzyskał prawo wstąpienia na służbę państwową w 1871 r. (S k o k, *Polacy nad Bajkałem*).

Kondracki Eugeniusz – ur. 1841 w Kamieńcu Podolskim; student Akademii Medyko-Chirurgicznej, a następnie Szkoły Głównej w Warszawie. Uczestnik powstania, skazany w Kijowie na Sybir, zesłany do gub. tobołskiej. Po kilku latach uwolniony, wyjechał do Szwajcarii, gdzie w 1872 r. ukończył medycynę. Wstąpił potem do wojska rosyjskiego; zmarł w Kamieńcu Podolskim w 1900 r. (S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 285, fot.; K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Konopacki Stefan – szlachcic z Wileńszczyzny; W. Lasocki pisze o nim: „lekarz z Białej Rusi”. W 1866 r. w Usolu utrzymywał się z kolegami z produkcji świec łożowych. W 1888 r. mieszkał w Samarze, gdzie leczył. Zmarł w Irkucku w 1908 r. (S z a r e j k o, *Słownik*, t. IV, s. 215-216; G i l l e r, *Spis Polaków; Ś l i w o w s k a, Syberia*).

Kontorowicz Adolf – ur. w Wieluniu, Żyd, absolwent Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie; w 1863 r. zesłany na osiedlenie na Syberii za służbę medyczną w oddziale powstańczym. W maju 1865 przebywał w okręgu kańskim gminie tasiejewskiej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 19; AGAD, TKŚ 4, k. 144; *Zesłańcy powstania*, s. 37).

Kontrymowicz Rafał – ur. ok. 1822, lekarz weterynarz, na służbie w 2. lejbgwardii pawłodarskiego pułku huzarów. Za udział w powstaniu konfirmacją namiestnika Królestwa Polskiego pozbawiony praw i zesłany na 12 lat katorgi. W 1865 r. na katordze w Siwakowej za Bajkałem (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 33a (k. 1763), nr 1001).

Kościątkowski Józef – ur. 1833, z Kowieńskiego; absolwent Uniwersytetu Kijowskiego, praktykował w Kiejdanach. W powstaniu 1863 r. związany z organizacją podziemną. Zesłany do Omska, gdzie z braku lekarzy uzyskał zgodę na praktykę krótko po przybyciu na miejsce 18 lutego 1864 r.; zasłużony w walce z epidemią wąglika. Jego staraniem powstał przytułek dla niezdolnych do pracy i chorych wygnańców. W 1874 r. powrócił do Królestwa Polskiego i osiadł w Opocznie gub. radomskiej. W 1875 r. przeniósł się do Grodna, gdzie zmarł nagle 7 stycznia 1895 r. (S z a r e j k o, *Słownik*, t. III, s. 258, fot.; E. K o z ł o w s k i, *Kościątkowski Józef*, PSB, t. XIV; Ś l i w o w s k a, *Syberia*; S k o k, *Polacy nad Bajkałem*).

Krajewski Władysław – ur. 8 stycznia 1839 w Łabuniach gub. lubelskiej. Jako student Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie brał udział w manifestacjach 1861 r., współpracował z organizacją podziemną. Za służbę medyczną w oddziale zesłany do gminy abakańskiej w gub. jeniusejskiej. W maju 1865 przebywał w okręgu minusińskim gminie nowosiołowskiej. Przypadek zrzucił, że wyleczył dziecko jednego z wyższych urzędników w Minusińsku, potem już zajmował się leczeniem, opanował nawet epidemię „zarazy”. Je-

szcze tego roku zamieszkał w Krasnojarsku, gdzie pozwolono mu uczyć się w domu medycyny. W 1869 r. powrócił do Warszawy, w 1871 kontynuował studia na UJ, dyplom uzyskał w 1877. Zmarł 30 września 1891 r. w Krakowie i pochowany na Cmentarzu Rakowickim (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 19; S z a r e j k o, *Słownik*, t. III, s. 261, fot.; „Sibiriak” 1939, nr 1/17, s. 50-54).

Krasicki (Antoni?) – lekarz z Królestwa Polskiego, w 1863 r. powstaniec w oddziale Karola Krysińskiego. W 1866 r. w więzieniu irkuckim operował rannych po powstaniu nadbajkalskim (K l u k o w s k i, *Lekarze; Zesłańcy powstania*, s. 38).

Landowski Paweł – student medycyny w Warszawie, członek władz narodowych w 1863 r., skazany na 20 lat katorgi; na katordze nerczyńskiej, potem w Irkucku, gdzie miał sklep tytoniowy. Według R. Rogińskiego – za zgodą władz studiował medycynę w Kazaniu i Dorpacie, 1874 r. legalnie wyjechał do Paryża; według źródeł irkuckich – za zgodą cara w czerwcu 1874 r. wyruszył legalnie z Irkucka do Dorpatu, gdzie miał się spotkać z matką. Stamtąd wyjechał do Paryża i tam ukończył studia. Zmarł w Paryżu 21 kwietnia 1894 r. Wersja, że uciekł z Syberii przez Chiny, nieprawdziwa (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 237 (k. 48), k. 14, 26; tamże, t. 358 (k. 1797), k. 92; K i e n i e w i c z, K o z ł o w s k i, *Landowski Paweł*, s. 472-473).

Lasocki Wacław – lekarz z gub. wołyńskiej, absolwent uniwersytetu w Kijowie; w 1863 r. (miał 26 lat) w drodze na zesłanie pracował w szpitalu więziennym w Tobolsku, potem w Usolu. Decyzją cara, uwolniony od katorgi i przeznaczony na osiedlenie. W 1867 r. zwracał się z prośbą o prawo podjęcia praktyki, przedkładając dyplom na stopień lekarza nr 3263. Później przebywał w Rosji europejskiej. Zmarł w Nałęczowie 27 grudnia 1921 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 221v, 234; tamże, t. 55 (k. 1765), *passim*; tamże, t. 3 (k. 2227), k. 8, 11-12; Ś l i w o w s k a, *Syberia*; T. O s t r o w s k a, *Lasocki Wacław*, PSB, t. XVI, s. 549-550).

Lebiedyński Piotr – z polskich ziem wschodnich; zesłany za kontakty z „Ziemią i Wolą”. Do Irkucka przybył 17 października 1866, w 1867 r. (miał 29 lat) pracował jako felczer w szpitalu w Krasnojarsku (GAIO, z. 24, in. 3, t. 11a (k. 1759), k. 136-137).

Lisiecki (Lisicki) Jan – w 1864 r. przebywał w gub. jenijskiej; miał wtedy ponad 30 lat (K l u k o w s k i, *Lekarze; Zesłańcy powstania*, s. 40).

Lisicki Piotr Jan – ur. w Płocku 1839, studia medyczne odbył w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie, a następnie (1859-1862) brał udział w powstaniu w woj. płockim. Zesłany do gub. jenijskiej. Po powrocie dokończył studia medyczne na UJ – 1872-1874. Od 1876 r. lekarz w Grybowie

(S z a r e j k o, *Słownik*, t. IV, s. 238). Możliwe, że tożsamy z Lisieckim (zob. wyżej).

Liszczyński (Leszczyński) Michał – szlachcic z gub. witebskiej; zesłany z pozbawieniem praw, od 30 lipca 1864 r. na osiedleniu w gminie jełowskiej okręgu krasnojarskiego, w 1866 r. miał pracować przy którymś ze szpitali w gub. jenijskiej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 155). (Możliwe, że tożsamy z Łyszczyńskim; zob. niżej).

Łagowski Józef – ur. 1820, z Wołynia, absolwent uniwersytetu w Kijowie; chirurg wojskowy podczas wojny krymskiej, później zamieszkał w Żytomierzu. W powstaniu 1863 czynny w organizacji narodowej; pozbawiony praw i skazany na katorgę. Początkowo na zesłaniu w Usolu, w kwietniu 1866 skierowany na osiedlenie w gminie urikowskiej, w lipcu przeniesiony do Irkucka. W 1867 r. starał się o prawo do praktyki, posiadał dyplom lekarza nr 596; zgodę uzyskał jesienią tr. W Irkucku szybko zyskał opinię „znakomitego lekarza i społecznika”. Zmarł na raka przewodu pokarmowego 19 maja 1870 r. (Ś l i w o w s k a, *Syberia*; [N a r k i e w i c z], *Pamiętnik*, s. 161; GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 216, 253).

Łazowski Krzywda Edward – szlachcic z Nowogródzkiego, absolwent jednego z uniwersytetów rosyjskich, potem lekarz w Słucku. W 1863 r. w oddziale powstańczym. Początkowo na zesłaniu w Usolu; zawód lekarza uprawiał potajemnie. Latem 1866 przeniesiono go na osiedlenie w gminie idin-skiej bałagańskiego okręgu; w lipcu przybyła do niego żona z maleńkim dzieckiem, która wcześniej chorowała i przebywała w Czeremchowie. W 1867 r. prosił o stanowisko felczera w Irkucku. Od 1868 lekarz w prywatnych kopalniach złota w okręgu Olekma. W miejscowości Macza prowadził „świetnie zorganizowany szpital na 170 łóżek”. Zgodę oficjalną na praktykę uzyskał w końcu 1869 r. Po uwolnieniu zamieszkał w gub. smoleńskiej, gdzie zmarł 1888 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 19 n., 284; tamże, t. 159 (k. 45), k. 30 n., 35; tamże, t. 47 (k. 41), k. 208; S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 340; Ś l i w o w s k a, *Syberia*; S k o k, *Polacy nad Bajkałem*).

Łukowski (Łukawski) Adolf – ur. ok. 1843, szlachcic z Siedleckiego. W 1863 r. w oddziale powstańczym służył jako weterynarz. W kwietniu 1864, konfirmacją namiestnika, pozbawiony praw i skazany na osiedlenie na Syberii. Jesienią tr. przybył do gub. jenijskiej; przeznaczony do okręgu jenijskiego, gminy bielskiej. W październiku 1871 powrócił do kraju. Po 1874 r. lekarz weterynarii na Pradze (w Warszawie?) (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 19; *Zesłańcy powstania*, s. 40; Kartoteka zesłańców XIX w., IH PAN w Warszawie).

Łyszczczyński – w kwietniu 1865 r. Jenisejski Urząd Lekarski wstawiał się do władz Syberii Wschodniej, by Łyszczczyński mógł objąć stanowisko felczera przy tamtejszym szpitalu (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 6).

Mach Sebastian – ur. 1844 r. w Budach koło Łańcuta. Jako student medycyny w 1863 r. walczył w Świętokrzyskiem. Skazany do rot aresztanckich, a następnie zesłany na Syberię. Powrócił w 1868 r. i ukończył studia na UJ w 1877. Zmarł w Krakowie 29 stycznia 1909 r. (K l u k o w s k i, *Lekarze; S z a r e j k o*, *Słownik*, t. IV, s. 242).

Mackiewicz Bronisław – ur. 1833 w gub. wileńskiej, absolwent uniwersytetu w Moskwie; lekarz w majątku Aleksandra Branickiego na Ukrainie, następnie przeniósł się do Ratowa w gub. kowieńskiej. W latach 1860-1862 studiował za granicą, m.in. w Wiedniu; po powrocie zamieszkał w Wilnie. W czasie powstania związany z organizacją podziemną. Po drodze na Syberię w Tobolsku wspomagał innych lekarzy w szpitalu więziennym. Początkowo osiedlony w gub. jenisejskiej, potem w Irkucku; w 1867 r. prosił o prawo do praktyki, przedłożył atestat lekarski nr 804 oraz świadectwo akuszerskie. W lipcu 1868 r. otrzymał carską zgodę na praktykę. (Według jednych informacji w Tomsku niósł ofiarnie pomoc ludności podczas epidemii odry). W 1878 r. doktoryzował się w Petersburgu. Zmarł w Wilnie 19 maja 1883 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, d. 11a (k. 1759), k. 216 n., 223 n., 253; S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 342, fot.; Ś l i w o w s k a, *Syberia*).

Maliszewski (Maleszewski) Stanisław – ur. ok. 1839, szlachcic z gub. grodzieńskiej, w 1862 r. student V kursu Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie. Za medyczną służbę w oddziałach powstańczych skazany na osiedlenie w Syberii Wschodniej. Do gub. jenisejskiej przybył latem 1863; w maju 1865 r. zamieszkiwał w kańskim okręgu, w gminie rybińskiej, potem w Krasnojarsku i kopalniach złota (?). W 1871 r. powrócił do Królestwa i zamieszkał z rodziną (syberyjską) w Sokołowie Podlaskim; w 1874 r. ponownie w Rosji, w gub. tobolskiej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 13, 20; Katalog zesłańców XIX w. w IH PAN w Warszawie).

Markiewicz Józef – ur. 1834 w Szczonowie w Nowogródzkiem, absolwent Uniwersytetu Moskiewskiego, następnie zamieszkał w Grodnie. Za udział w powstaniu zesłany do gub. permskiej, potem za Ural do Talisty, gdzie po pewnym czasie praktykował i pracował jako lekarz w kopalni złota. Zmarł w Warszawie 28 stycznia 1923 (S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 352, fot.).

Matyzy Jakub – ur. ok. 1830, szlachcic, aptekarz, z Rusi. Za udział w powstaniu skazany na katorgę. Na zesłaniu początkowo w Usolu, prowadził mały zakład cukierniczy. Zmarł w Irkucku (L a s o c k i, *Wspomnienia; Ś l i w o w s k a*, *Syberia*, s. 262).

May – zesłany na Syberię (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Michalski Jan – ur. w Grodnie 1834; w 1854 r. rozpoczął studia w Dorpacie. Na zesłaniu na Syberii blisko 20 lat. W Barnaule gub. tomskiej był lekarzem seminarium duchownego. Zmarł w Barnaule (S z a r e j k o, *Słownik*, t. IV, s. 260).

Migurski Lucjan – z Lublina, szlachcic, w 1863 ukończył (bez ostatniego egzaminu na lekarza) Akademię Medyko-Chirurgiczną w Warszawie; Służył w oddziale jako lekarz. Na zesłaniu praktykował m.in. w Usolu; końcowy egzamin lekarski zdał na uniwersytecie w Kazaniu w 1878 r. Kilka lat później powrócił do kraju. Zmarł w Lublinie 19 grudnia 1896, pochowany na cmentarzu przy ul. Lipowej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 352 (k. 2236), *passim*; tamże, t. 62 (k. 1765), k. 112v.; tamże, t. 47 (k. 41), k. 64v; tamże, t. 33a (K. 11763), nr 446; N i e b e l s k i, *Przypadki*; Ś l i w o w s k a, *Syberia*).

Migurski Zygmunt – ur. ok. 1842, student Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie (Szkoły Głównej); w 1863 r. walczył w oddziale powstańczym Kononowicza; konfirmacją namiestnika pozbawiony praw i zesłany na osiedlenie na Syberii. Po 18 grudnia 1863 r. (miał wtedy 21 lat) na osiedle niu w gminie jełańskiej gub. jenijskiej. W 1866 r. starał się o pracę przy którymś szpitalu w gub. jenijskiej. Po marcu 1871 powrócił do kraju, w 1874 r. był subiektem w Warszawie (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 126 n., 155v; tamże, t. 12 (k. 1759), k. 15v.; *Zesłańcy powstania*, s. 42).

Missuna Franciszek – szlachcic z Ukrainy, absolwent Uniwersytetu Moskiewskiego, później pracował w dobrach Branickich na Ukrainie. Początkowo na zesłaniu w Usolu, gdzie miał dużą praktykę jako chirurg, potem pracował w Irkucku. Następnie przeniesiony do Tiumenia i w kolejności do gub. permskiej. Od 1874 r. w Rosji europejskiej, wtedy dopuszczony do służby państwowej (Ś l i w o w s k a, *Syberia*; L a s o c k i, *Wspomnienia*, t. II, s. 333).

Nagórski Walenty – słuchacz medycyny; po powrocie z Syberii pracował jako lekarz (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Nowicki Franciszek – ur. 1812, z gub. mińskiej; medycynę studiował w Wilnie w Akademii Medyko-Chirurgicznej, praktykował m.in. w Iłumeniu. Za udział w powstaniu skazany na Syberię. Początkowo w Tobolsku, potem w Krasnojarsku zajmował się praktyką lekarską (zgode uzyskał po 1867 r.), zdobywając szacunek i uznanie licznych pacjentów. Z początkiem lat 70. zamieszkał w Jekaterynosławiu, w 1880 r. osiadł w Wilnie, gdzie zmarł 3 stycznia 1903 r. (S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 395, fot.; K l u k o w s k i, *Lekarze*; S k o k, *Polacy nad Bajkałem*; GAIO, z. 24, inw. 3, t. 130 (k. 1772), k. 199).

Nowodworski Zenon – z Nowogródzkiego; w 1864 r. był w Tiumeniu, potem w Usolu i Krasnojarsku. W latach 70. posyłał teksty o pracy chirurga w szpitalu krasnojarskim do czasopisma krajowego „Medycyna” (G i l l e r, *Spis Polaków*; K o ś m i ń s k i, *Słownik*, s. 358).

Odachowski A. I. – lekarz w Irkucku (G r e b i e n s z c z i k o w, P o l a n s k a j a, *Doktor Celestin Ciechanowski*, s. 215, przyp. 12).

Okińczyc Aleksander – ur. 1839 na Litwie; studia ukończył w Moskwie. W 1865 r. zbiegł z więzienia w Tobolsku. W Paryżu uzyskał stopień doktora medycyny, praktykował w Villepreux. Zmarł 18 maja 1886 r. (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Okulicz Konstanty – w 1864 r. był na wygnaniu w Krasnojarsku (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Orłowski Franciszek – ur. 1835 w Warszawie, studiował farmację, potem medycynę. W 1864 r. zesłany za Bajkał, był felczerem w Aleksandrowsku; w latach 1869-1874 pracował jako felczer w szpitalu miejskim w Irkucku. W 1875 r. otrzymał stopień lekarza na uniwersytecie w Kazaniu. Powrócił do Warszawy, gdzie zmarł w 1879 r. (K l u k o w s k i, *Lekarze*; *Zesłańcy powstania*, s. 45).

Orzeszko Florenty Dionizy – ur. 1835 na Litwie, absolwent Akademii Medyko-Chirurgicznej w Petersburgu. W 1863 r. jako lekarz brał udział w walkach powstańczych, zesłany do gub. tomskiej. Początkowo w Tomsku pracował w aptece jako pomocnik do zmywania narzędzi, potem zezwolono mu na praktykę; po 8 latach objął stanowisko lekarza więziennego. Praktyka pozwalała mu „na zasobne życie całej jego dość licznej rodziny”. Zmarł w Tomsku 29 marca 1904 r. (S z a r e j k o, *Słownik*, t. IV, s. 290; K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Palikowski Ignacy – lekarz, skazany na 5 lat katorgi. W 1866 r. na katordze w Aleksandrowskim Zawodzie za Bajkałem (CzOGA, z. 1p, inw. 1, t. 211, k. 29 n., nr 40).

Paszkowski Mikołaj – lekarz z Kijowa, szlachcic. Zesłany na 5 lat katorgi; od 15 maja 1865 r. w Nerczyńskich Zawodach, w Akatui, później w Aleksandrowsku. „Uchodził za dobrego lekarza, lecz pełnego dziwactw”. Potem w Irkucku (CzOGA, z. 1p, inw. 1, t. 211, k. 55n., nr 672; tamże, t. 1160, k. 61; K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Pawłowski Kalikst – ur. 1833, lekarz z Warszawy, dyplom uzyskał przed powstaniem (w 1863 r. miał 30 lat). Za kontakty z „Ziemią i Wolą” skazany na 5 lat katorgi, do Irkucka przybył 10 sierpnia 1865. W gub. irkuckiej zajmował się praktyką lekarską, w 1869 r. uzyskał zgodę na zatrudnienie w „Grażdanskij Kuzniecowskoj bolnicy” w Irkucku na stanowisku chirurga

felczera; pracował „ze szczególną gorliwością i niewątpliwymi korzyściami” dla chorych i szpitala. 12 lutego 1875 r. irkucki gubernator cywilny pisał do MSW, że swoją pracą zwrócił na siebie uwagę i winien być wynagrodzony: proponuje się zdjąć z niego nadzór policyjny i pozwolić mu wstąpić na państwową służbę. Zmarł w Warszawie 5 lutego 1906 r. i pochowany na Powązkach (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 58-79, 97 n., 101-110, 216 n.; S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 421, fot.; Ś l i w o w s k a, *Syberia*).

Perczyński (Perczański) Kazimierz – z Królestwa Polskiego; od 10 czerwca 1864 r. (miał 20 lat) w gminie nazarowskiej okręgu aczyńskiego; w kwietniu 1865 r. Jenisejski Urząd Lekarski wstawiał się do władz Syberii Wschodniej, by mógł objąć stanowisko felczera przy tamtejszym szpitalu; otrzymał je w 1866 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 155; *Zesłańcy powstania*, s. 46).

Piasecki Cyprian – lekarz z Lidy. Z niewyleczonymi ranami odniesionymi w powstaniu zesłany na Sybir; zmarł w Tobolsku w lutym 1864 r. (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Piekarski Józef – ur. 1837, szlachcic; absolwent uniwersytetu w Moskwie, lekarz w pow. mińskim. W 1863 r. związany z organizacją narodową, walczył też w oddziale; skazany na 12 lat katorgi. Do Irkucka przybył 17 kwietnia 1865. Przebywał na katordze nerczyńskiej, następnie od wiosny 1866 w Usolu. Od 9 października 1867 do 1 kwietnia 1870 jako felczer kierował lazaretem w Ust’Kutskiej warzelni soli nad Leną; w październiku 1868 skierowany (czasowo?) do leczenia ludności wiejskiej w okręgu kireńskim (według innych danych: wyjechał dobrowolnie do Kireńska, gdzie był „lekarzem sanitarnym”). W 1869 r. otrzymał zgodę na praktykę prywatną. W 1871 r. starał się o pracę w Irkucku, otrzymywał też niezwykle pochlebne opinie o swojej wcześniejszej pracy w Ust’Kutsku. Od 1 grudnia 1871 ordynator szpitala Kuzniecowskiego w Irkucku; także i tu wysoko oceniany przez władze. 6 czerwca 1876 r. prosił o prawo powrotu do kraju, motywując to podeszłym wiekiem i niemożnością podołania obowiązkowi rodzinnym; miał 3 córki i małego syna. Zgody nie otrzymał. W styczniu 1878 uwolniony przez cara od nadzoru, z prawem do państwowej służby w Syberii. 26 stycznia 1879 MSW odesłało mu dyplom Moskiewskiego Uniwersytetu i świadectwo na lekarza powiatowego; cierpiał już wtedy na „rozstrój umysłowy” i w kwietniu tr. prosił o 6-miesięczny urlop do rodziny w Mińsku. 7 sierpnia 1879 r. wyjechał z Irkucka do Mińska. 19 maja 1880 r. uzyskał zgodę carską na stałe zamieszkanie w Mińsku, skąd żona przewiozła go do Warszawy i umieściła w szpitalu Jana Bożego. Zmarł w Warszawie 13 listopada 1881 r., pochowany na Powązkach. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 132 (k. 2232), *passim*;

tamże, t. 11a (k. 1759), k. 275, 322-323; *Ś l i w o w s k a*, *Syberia*; *S z a r e j k o*, *Słownik*, t. V, s. 346).

Piotrowski Antoni Stanisław – lekarz, pochodził z Równego. Za udział w powstaniu zesłany do gub. jenijskiej; praktykował tam jako lekarz w zakładach poszukiwania złota, później – na stanowisku lekarza okręgowego. W 1912 r. mieszkał w Krasnojarsku jako emeryt (*S z a r e j k o*, *Słownik*, t. I, s. 426; *K l u k o w s k i*, *Lekarze*).

Pobralski Feliks – ur. ok. 1837, szlachcic gub. radomskiej, student Medyko-Chirurgicznej Akademii w Warszawie. W 1863 r. w oddziale powstańczym, brał udział w ataku na Miechów; pozbawiony praw i zesłany na osiedlenie na Syberii. 18 marca 1864 przybył do Krasnojarska, wyznaczony do gminy urinskiej w okręgu kańskim; w 1868 r. mieszkał we wsi Kańsko Pieńrowozinskaja. W maju 1870 powrócił do kraju z rodziną (GAIO, f. 24, o. 3, d. 11a, k. 1759, l. 302; *Zesłańcy powstania*, s. 47; Katalog zesłańców XIX w. IH PAN w Warszawie).

Polaczek Zygmunt – lekarz; w 1867 r. pracował jako felczer w szpitalu w Kańsku (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 155 n.; *Zesłańcy powstania*, s. 47).

Ponset de Sandon – lekarz, syn nauczyciela jęz. francuskiego ze Słucka. Zesłany do Tiumentia w gub. tobolskiej (*K l u k o w s k i*, *Lekarze*).

Rajecki Franciszek – felczer; w 1863 r. służył jako medyk w oddziale powstańczym. W maju 1865 r. przebywał w okręgu kańskim, gminie urinskiej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 20).

Ramlow (Ramloff) Saladyn Wiktor – ur. 1840 w Dąbrowie Górniczej, syn lekarza; w 1861 r. student III kursu medycyny w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie, zesłany w 1862 r. Zbiegł z Tobolska i przez Turcję dostał się do Francji. Po wybuchu powstania przyjechał do kraju i wstąpił do oddziału. Zbiegł do Francji i w Paryżu dokończył studia medyczne. Podczas wojny francusko-pruskiej był lekarzem wojskowym. Zmarł w Panamie w lutym 1882 r. (*K l u k o w s k i*, *Lekarze*; *S z a r e j k o*, *Słownik*, t. V, s. 377, fot.).

Rąbiński Aleksander – na zesłaniu w Irkucku, gdzie zmarł w 1905 r. (*K l u k o w s k i*, *Lekarze*).

Roniński A. N. – lekarz w Irkucku (*G r e b i e n s z c z i k o w*, *P o l a n s k a j a*, *Doktor Celestin Ciechanowski*, s. 215, przyp. 12).

Rostkowski Ludwik – na Syberii Zachodniej; uzyskał prawo wstąpienia na służbę państwową w 1871 r. (*S k o k*, *Polacy nad Bajkałem*).

Różyński (Rożyński, Rożański) Lucjan – ur. 1830, absolwent uniwersytetu w Charkowie, dymisjonowany lekarz marynarki. W powstaniu 1863 naczeln-

nik miasta Kałuszyna, w 1865 skazany na osiedlenie na Syberii w gub. jeni-sejskiej. Przebywał w Krasnojarsku, od maja 1866 pracował jako felczer, specjalista chirurg i akuszer. W grudniu 1869 r. 14 osób z Marińska, w tym pracownicy kopalni złota, prosili władze jeni-sejskie, by Rożański jako dobry lekarz (często ratował ich w chorobach) mógł być opiekunem robotników północnej części jeni-sejskiego górniczego okręgu (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 404, 406; K l u k o w s k i, *Lekarze; W i e r c i e ń s k i, Pamiętniki* – tu że Rożański (!) pochodził z Siedlec).

Samojło (Samojło, Samujło) Karol – ur. ok. 1838, z Białorusi, absolwent uniwersytetu w Moskwie. W 1863 r. walczył w oddziale powstańczym, zesłany na katorgę w gub. irkuckiej. Początkowo w Usolu; w październiku 1868, decyzją władz, miał być przeniesiony do okręgu wiercholeńskiego dla leczenia tam ludności wiejskiej. W Irkucku we wrześniu 1868 r. prosił o przeniesienie go gub. jeni-sejskiej, a w listopadzie tr. – o prawo do praktyki lekarskiej; zgodę otrzymał w lutym 1869 i wkrótce poprosił, by go jednak pozostawiono w gub. irkuckiej. Później pracował jako lekarz w kopalniach złota w gub. jeni-sejskiej; był lekarzem w Wiercholeńsku. W 1874 r. przebywał w Jenisejsku. 1877 r. uzyskał zgodę na służbę państwową (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 322-323, 358, 363; tamże, t. 130 (k. 1772), k. 196, 198; Ś l i w o w s k a, *Syberia*).

Sawicki Leopold – absolwent Uniwersytetu Moskiewskiego, lekarz w Kownie. Zesłany na Syberię; do 1867 r. przebywał w Tobolsku. Po uwolnieniu zamieszkał na Uralu; prawdopodobnie brał udział w wojnie rosyjsko-tureckiej 1877-1878. Powrócił do Wilna, gdzie 4 czerwca 1884 popełnił samobójstwo (S z a r e j k o, *Słownik*, t. IV, s. 337).

Sikorski – lekarz, po studiach w uniwersytecie w Kijowie; zesłany do gub. jeni-sejskiej (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Sipniewski Władysław – ur. 1837, z Kowieńskiego, absolwent Akademii Medyko-Chirurgicznej w Petersburgu. Uczestnik powstania, skazany na 5 lat katorgi. W 1865 r. przebywał w Usolu. Zgodę carską na praktykę uzyskał w lipcu 1868 r.; pracował w Irkucku jako ginekolog i akuszer. W grudniu 1870 r. okradziono go w Irkucku na ponad 14 tys. rubli. W 1873 r. przeniesiony został do gub. astrachańskiej, skąd powrócił do kraju. Zmarł w Warszawie w 1904 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 216 n., 253; tamże, z. 24, inw. 3, t. 33a (k. 1763), nr 691; tamże, t. 277a (k. 1786), k. 39 n., nr 60; Ś l i w o w s k a, *Syberia*; S k o k, *Polacy nad Bajkałem*; S z a r e j k o, *Słownik*, t. V, s. 417).

Skawiński Julian – ur. 1827, szlachcic z pow. lidzkiego, absolwent uniwersytetu w Kijowie. Skazany na katorgę i skierowany do Usola; przebywał

tam z rodziną. Uwolniony od robót, 23 września 1868 prosił władze o przeniesienie z rodziną (chora żona, maleńkie dzieci) do Kańska, gdzie zamieszkiwał jego krewny Michał Gadomski; informował też, że w Krasnojarsku przebywa wujek jego żony, lekarz Franciszek Nowicki. W 1870 r. otrzymał zgodę na praktykę; był lekarzem m.in. w Kańsku, Krasnojarsku, Tobolsku i Tomsku. W latach 1905-1906 lekarz miejski w Majkopie na Kubaniu (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 130 (k. 1772), k. 199; G i l l e r, *Spis Polaków; Ś l i w o w s k a, Syberia*; S z a r e j k o, *Słownik*, t. V, s. 417-418).

Skokowski Eustachy – lekarz; uzyskał zgodę na praktykę lekarską po 1867 r. (S k o k, *Polacy*).

Stankiewicz Antoni – lekarz z Mińszczyzny; w 1866 r. na zesłaniu za Bajkałem (K l u k o w s k i, *Lekarze*, s. 9).

Stachiewicz Sergiusz – student Akademii Medyko-Chirurgicznej. Skazany na 6 lat katorgi; w Nerczyńskich Zawodach od 1 października 1864 r. (CzOGA, z. 1p, inw. 1, t. 1160, k. 62 v.)

Stecewicz Stefan – lekarz z Litwy (w 1863 r. miał 24 lata). Skazany na 8 lat katorgi, z pozbawieniem praw, za przygotowanie dla powstańców broni i pocisków. Do Irkucka przybył 1 września 1864 r., 10 t.m. odprawiony za Bajkał do Nerczyńskich Zawodów; w 1866 r. przebywał w Kadai. W 1868 r. uwolniony od katorgi i 10 czerwca osiedlony w gminie indyńskiej okręgu bałagańskiego, od 17 lutego 1870 r. – w Jakuckiej Obłasti (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 482n, 489; CzOGA, z. 1p, inw. 1. t. 211, k. 29 n., nr 42, k. 54 n., nr 813).

Strzemeczny Jan – z gub. lubelskiej (w 1863 r. miał 25 lat), student Uniwersytetu Kijowskiego; od lutego 1865 na katordze nerczyńskiej, potem osiedlony w okolicach Irkucka. 17 lipca 1869 r. popełnił samobójstwo, nie mogąc zdać egzaminu na felczera w Irkuckiej Izbie Lekarskiej (Ś l i w o w s k a, *Syberia*; K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Symonowicz Władysław Tomasz – ur. 1832, szlachcic z Nowogródzkiego, studiował na Uniwersytecie Moskiewskim, potem lekarz w Słonimie. W powstaniu członek organizacji. Na zesłaniu przebywał m.in. w Usolu, we wrześniu 1868 uwolniony od katorgi, prosił o przeniesienie do Krasnojarska, gdzie miał rodzinę. Zamieszkał w Minusińsku; w 1871 r. uzyskał zgodę na praktykę; od 1872 w gub. orenburskiej. Zmarł w Czelabińsku 22 września 1888 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 130 (k.1772), k. 200; Ś l i w o w s k a, *Syberia*; K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Szaramowicz Gustaw – ur. ok. 1840, z Ukrainy; na zesłaniu jeden z głównych przywódców powstania nad Bajkałem latem 1866 r.; stracony w Irkucku 15/27 listopada t.r. (K l u k o w s k i, *Lekarze*; E. N i e b e l-

s k i, *Polscy buntownicy straceni w Irkucku po powstaniu nadbajkalskim*, w: *Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim*, red. E. Niebelski, Lublin–Warszawa 2008, s. 69-80).

Świda Jan – ur. 1835, szlachcic z Białorusi; studiował na Uniwersytecie Moskiewskim, następnie m.in. w Wiedniu i Berlinie. Powróciwszy, wstąpił do organizacji powstańczej w pow. borysowskim. Początkowo na zesłaniu w Usolu, potem zamieszkał w Irkucku; zgodę na praktykę lekarską uzyskał w 1868 r.; „znakomity doktor, który później w Irkucku zyskał ogromne wzięcie”. W 1874 r. wrócił do kraju, osiadł w Wilnie, później w okolicach Wierbołowa w gub. suwalskiej. Zmarł w Różampolu koło Mińska 30 kwietnia 1917 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 376 (k. 1803), k. 153 n.; tamże, t. 277a (k. 1786), k. 39 n., nr 62; Ś l i w o w s k a, *Syberia*; S z a r e j k o, *Słownik*, t. V, s. 461-462, fot.).

Taunieli Antoni – syn Ludwika, „z chłopów gub. kowieńskiej”. W 1863 r. felczer w oddziałach powstańczych. W maju 1865 przebywał w okręgu jenijskim, gminie ancyferowskiej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 20).

Teliszewski – z okolic Krakowa; zesłany na Syberię (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Terajewicz Cezary – lekarz, ur. 1833 na Wileńszczyźnie; zesłany do Turyńska, potem do Tary. Po uwolnieniu był lekarzem w „ziemstwie”. Zmarł w 1901 r. (K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Tomkowicz Ignacy – szlachcic z Białorusi. Za udział w powstaniu skazany na osiedlenie na Syberii; w latach 1864-1865 zwalczał epidemię tyfusu w tobolskim więzieniu. Później w Usolu nad Angarą. W 1867 r. przeniesiony do Rosji europejskiej. W latach 1868-1872 mieszkał w Królestwie Polskim i ponownie w Rosji, w 1877 w Welsku (Ś l i w o w s k a, *Syberia*).

Tomkowicz Stanisław – ur. ok. 1838, szlachcic z gub. wileńskiej z Dysny, absolwent Uniwersytetu Moskiewskiego. W 1863 r., za pobyt w oddziale jako lekarz (lat 25), pozbawiony praw i zesłany na osiedlenie w miejscach oddalonych Syberii Wschodniej. Osiedlono go w Bałagańsku. Latem 1865 r. starał się o prawo praktyki w Irkucku lub Niżnieudińsku; w październiku miał otrzymać zgodę na praktykę w Bałagańsku. W lipcu 1867 r. notowany w spisie lekarzy gub. irkuckiej jako zamieszkujący w Czeremchowie. W lipcu 1868 nadeszła carska zgoda na praktykę lekarską; tr. przesiedlony do gub. jenijskiej do Troickiej warzelni soli (było tam wówczas 400 zesłańców) w okolicach Krasnojarska, gdzie starał się o etat lekarza. 23 grudnia 1868 pełnił funkcję lekarza w szpitalu w Jenisejsku. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 10-16, 216n, 334, 338, 341n.; tamże, t. 130 (k. 1772), k. 219v, 246, 253).

Trzaskowski Ignacy – ur. 1834 w Wilnie, ukończył Uniwersytet Moskiewski, praktykował m.in. w Cytowianach. W 1863 r. lekarz w oddziale powstańczym, skazany na 5 lat katorgi. Na zesłaniu początkowo w Usolu, w 1866 przeniesiony do Czeremchowa; w 1867 r. uzyskał zgodę na praktykę lekarską. W 1870 r. przywrócono mu prawa stanu, osiadł na stałe w Irkucku, gdzie miał „rozległą praktykę”. Zmarł tam 25 lutego 1874 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 216 n., 219; S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 559, fot.; K l u k o w s k i, *Lekarze*; S k o k, *Polacy nad Bajkałem*).

Wasilewski Wincenty – ur. ok. 1837, szlachcic z Kijowa, student piątego kursu medycyny Uniwersytetu Kijowskiego. W 1863 r. brał udział w walkach na Ukrainie; skazany na katorgę. Od 1865 r. w Usolu „prowadził aptekę wygnańczą i zajmował się stolarstwem”, nie chcąc zajmować się praktyką medyczną. Od 1878 r. przebywał w gub. jekaterynosławskiej i w 1881 uzyskał zgodę na objęcie posady „ziemskiego felczera” w gminie pokrowskiej (Ś l i w o w s k a, *Syberia*).

Weder Abik (Wedera Moszko) – szlachcic z Warszawy; pozbawiony praw i skazany na osiedlenie na Syberii. Od 17 grudnia 1864 r. (miał wtedy 32 lata) na osiedleniu w gminie ancyferowskiej gub. jenijskiej. W 1866 r. starał się o zatrudnienie przy jednym ze szpitali (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 155, 159, 350).

Wielobycki Kasper – lat 22, student Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie. Za udział w powstaniu pozbawiony wszystkich praw i skazany na 4 lata katorgi. Przebywał w Usolu (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 33a (k. 1763), nr 96).

Wilczewski Walerian – ur. 1838 w pow. nowogrodzkim, medycynę ukończył w Kijowie, lekarz w Słonimie. Zesłany na zamieszkanie pod nadzorem; przybył do Minusińska w gub. jenijskiej 14 lipca 1865. Przebywał tam siedem lat, w 1867 r. pracował jako felczer w szpitalu miejskim. Uwolniony, zamieszkał w Kaliszu. Zmarł 14 maja 1916 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 148; K l u k o w s k i, *Lekarze*).

Wiśniewski (Wiszniewski) Cezary – lekarz, absolwent Uniwersytetu Kijowskiego. W 1863 r. służył jako medyk w oddziale powstańczym. W maju 1865 r. na osiedleniu w okręgu irkuckim, gminie urikowskiej; jako pierwszy z lekarzy zesłańców otrzymał w połowie 1866 r. zezwolenie na praktykę w Irkucku. Biedną ludność Irkucka leczył za darmo, cieszył się wielkim szacunkiem (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 20; S k o k, *Polacy nad Bajkałem*; K l u k o w s k i, *Lekarze*; L a s o c k i, *Wspomnienia*).

Wolski Edmund – szlachcic. W 1863 r. „pomocnik lekarza” w oddziale powstańczym; w maju 1865 r. przebywał w jenisejskim okręgu, w gminie pinczurskiej (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 18 n.).

Wolski Edward – ur. ok. 1830, szlachcic z pow. siedleckiego. W 1863 r. „pomocnik lekarza” (weterynarza) w oddziale powstańczym; 27 kwietnia 1864 skazany na osiedlenie na Syberii, w gub. jenisejskiej. W 1865 r. przebywał w kańskim okręgu, gminie aczyńskiej; w 1867 r. dostał 55 rubli na zagospodarowanie się. Od 7 marca 1872 w m. Bieliebiej w gub. ufimskiej; w kwietniu 1873 uwolniony od nadzoru policyjnego (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 18 n.; *Zesłańcy powstania*, s. 57; Kartoteka zesłańców XIX w., IH PAN w Warszawie).

Wronowski Napoleon – szlachcic, z Lubelskiego, student III kursu wydziału medycznego Szkoły Głównej w Warszawie. Za pobyt w oddziale powstańczym w 1863 r., confirmacją namiestnika Królestwa Polskiego 7 grudnia tr. skazany na osiedlenie na Syberii. Na zesłaniu żadną praktyką medyczną się nie zajmował, pracował jako parobek. Po powrocie ukończył medycynę w Krakowie. Wyjechał do Turcji, osiadł w Adrianopolu. Zmarł 28 lutego 1906 r. we Lwowie, pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim (AGAD, TKS, t. 2, k. 399-400; tamże, ZGP, t. 4, k. 98; K l u k o w s k i, *Lekarze; Zesłańcy powstania*, 58; Kartoteka zesłańców XIX w., IH PAN w Warszawie).

Woźniacki Franciszek – ur. ok. 1831, chirurg szpitala Bonifratrów w Lublinie; skazany na 10 lat katorgi. Był na zesłaniu w Pietrowsku (otrzymywał wtedy 11 kop. dziennie karmowego; notowany jako felczer) za Bajkałem, w czerwcu 1868 r. odesłany na osiedlenie do gminy idinskiej w gub. irkuckiej, od lat 70. w Irkucku. W styczniu 1870 otrzymał zgodę na praktykę lekarską. Zmarł w Irkucku (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 33a (k. 1763), nr 81; CzOGA, z. 1p, inw. 1, t. 1160, k. 110v; tamże, t. 211, k. 49v, 54 n., nr 151; Katalog zesłańców XIX w. IH PAN w Warszawie; K l u k o w s k i, *Lekarze; M a t r a ś, Podróż do Syberii*).

Wysocki Marcelli – ur. ok. 1836, doktor z Grodna (lekarz wojskowy), absolwent Akademii Medyko-Chirurgicznej w Petersburgu. W 1863 r. brał udział w walkach powstańczych. Zesłany w pierw do wsi Listwianka nad Bajkałem (od strony Irkucka), następnie na trakt okołobajkalski. Sądzony w związku z powstaniem 1866 r. i skierowany do Aleksandrowska i później do Usola. W 1868 przeniesiony do gub. jenisejskiej; w 1873 r., mieszkając w Kańsku, otrzymał zgodę na praktykę; pełnił obowiązki lekarza w szpitalu miejskim i więziennym. W latach 1874-1875 przebywał w Tomsku. W 1880 r. otrzymał zgodę na wstąpienie do służby państwowej; mieszkał wtedy w Aczyńsku (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759; Ś l i w o w s k a, *Syberia*).

Wyszyński Władysław – ur. 1835 na Ukrainie, ukończył Uniwersytet Kijowski. Zesłany do Tobolska, gdzie praktykował jako lekarz, od 1868 r. w gub. permskiej. Odkrywca źródeł mineralnych za Uralem. Około 1875 r. w Jekaterynosławiu, od 1882 w Warszawie, 1886 w Permie. Zmarł w Permie 10 kwietnia 1894 r. (S z a r e j k o, *Słownik*, t. I, s. 598, fot.).

Zabłocki Lucjan – ur. ok. 1843, z Warszawy, felczer. W czasie powstania członek organizacji; pomocnik kierującego składami broni; konfirmacją namiestnika z 17 października 1864 pozbawiony praw i skazany na 10 (9) lat katorgi. 8 czerwca 1865 r. przebywał w Irkucku, odprawiony do Kireńska, przybył tam 25 tm. W 1874 r. nie skorzystał z prawa do wyjazdu do Rosji europejskiej; w 1879 r. mieszkał w gminie telminskiej gub. irkuckiej, później zatrudnił się w olekmińskich kopalniach złota. W 1880 r. nadal pod kontrolą policyjną. W sierpniu 1881 r. przybył do Warszawy na 4-miesięczny urlop, na prośbę matki przedłużany; 12 kwietnia 1882 otrzymał carską zgodę na stały pobyt w kraju (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 33a (k. 1763), nr 1310; *Zesłańcy powstania*, 58; Kartoteka zesłańców XIX w., IH PAN w Warszawie).

Zaleski (Zalewski) Feliks – z Wileńszczyzny, lekarz, studia ukończył w Dorpacie. W 1863 r. w służbach medycznych powstania. 25 lutego 1865 r. przybył do Kańska w gub. jenisejskiej, we wrześniu starał się o wakujące stanowisko lekarza miejskiego w Kańsku, otrzymał je w kwietniu n.r. – „dobrze mu się powodziło”. Fałszywie oskarżony i w 1867 r. przeniesiony do Kireńska; ponownie prosił o prawo na praktykę lekarską, przedkładając świadectwo lekarskie nr 322. W marcu przeniesiony do gub. kazańskiej. W 1874 przebywał w Kurlandii i jeszcze tr. uzyskał zgodę na wstąpienie na służbę państwową i na powrót do kraju (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 20, 32, 216n – tu jako Zalewski, k. 223 n., 256; *Ś l i w o w s k a*, *Syberia*).

Ziemęcki (Ziemiński, Zimiński?) Bronisław – z Wilna, absolwent Uniwersytetu Moskiewskiego (1861). Za udział w powstaniu zesłany na osiedlanie do gub. irkuckiej. W październiku 1865 r. otrzymał zgodę na objęcie posady felczera w szpitalu w Irkucku. Zmarł tamże 19 listopada 1867 r. (GAIO, z. 24, inw. 3, t. 11a (k. 1759), k. 235 – tu jako Bronisław Ziemiński, absolwent Uniwersytetu w Moskwie; *Ś l i w o w s k a*, *Syberia*; J a n i k, *Dzieje*, s. 398 – Zimiński).

Żdzarski (Zdzarski, Zdziarski) Stanisław – ur. 1829 w Płocku, studiował na Uniwersytecie Petersburskim. W latach 1849-1857 wcielony do wojska za sprawy polityczne; w 1862 r. ukończył medycynę w Szkole Głównej Warszawskiej, następnie lekarz w Szczepreszynie. Skazany na Syberię Zachodnią na początku 1866 r. W 1877 r. mieszkał w gub. wiackiej (*Szkoła Główna*, s. 325; *Ś l i w o w s k a*, *Syberia*).

POLISH EXILED MEDICINE DOCTORS OF 1863 IN SIBERIA

S u m m a r y

Two groups among political exiles of 1863 incessantly played the same ancillary role they had been given during the January Uprising – doctors and priests. The former ones took care of the bodies of their mates and of all their afflictions, and the latter ones – of their souls and of the psyches of those who had connections with religion and with the Church. The work of many of them resulted more from the sense of duty, vocation and mission – doctor's or religious – than from political reasons. Doctors were soon recognized as useful not only in Polish exile circles, but also in local communities.

Polish doctors constituted nearly a half of the medical personnel in Cossack and military field hospitals, as well as in the ones affiliated to mines. The years of the Uprising and then of Tsarist repressions brought a new group of doctors and various medical specialists to the Russian Empire, and especially to Siberia. Many of them consolidated the good opinion about Polish doctors that had been entertained in those parts of the Russian Empire. Many Polish doctors stayed in Siberia, or generally in Russia, for a long time, and some stayed there for good, although the Tsar's amnesty of 1883 made it possible for all the exiles to return to Poland, to the European part of Russia, or to leave the Empire. Some of them had a career there and rendered great services to many fields of medicine. The most famous of them was Dybowski, whose career was well documented in historical literature. He devoted many years to exploring Siberia and to medical studies.

At least 20 Polish doctors out of a group of 141 died in Siberia. At least 30 of them returned to Poland. Several are known to have brilliant achievements in the field of Polish medicine: Waclaw Lasocki and Konrad Chmielewski extended the Nałęczów spa in the 1880s. Some, having come to Poland, were not able to find a place for themselves here and they returned to Russia.

The article contains a list of names of Polish exiles who were connected with broadly understood medical services. It is an incomplete list compiled on the basis of historical literature, memoirs and fragmentary data found in record offices in Irkutsk and Chita.

Translated by Tadeusz Kartowicz